

VITENSKAPELIG
HØYSKOLE

Norwegian School of
Theology, Religion and Society

En reformerende straff

klosterlivets rolle i senantikken frihetsberøvelse

Tore Sandbløst

Veileder

Førsteamanuensis John Wayne Kaufman

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn,

AVH5015: Masteroppgave i teologi (30 ECTS), vår 2021

Antall ord: 23 644

Forord

Med denne oppgaven har jeg ønsket å la to av mine verdener møtes, kriminalomsorg og kirkehistorie. Resultatet er en historisk oppgave, med noen små blikk på norsk kriminalomsorg. Selv om hovedfokuset er på det historiske, håper jeg at jeg har klart å sette fokus på flere elementer som er av interesse for de som er kjent med den norske kriminalomsorgen.

Etter en lang og intensiv skriveprosess vil jeg takke de personene som har vært essensielle for at jeg har klart å fullføre oppgaven i tide. Takk til min romkamerat Fredrik for disponibel leilighet og oppmuntrende samtaler. Takk til Elise for korrekturlesing og stor tålmodighet. Ikke minst må jeg takke min veileder John W. Kaufman. Takk for god veiledning under hele perioden, for ditt smittende engasjement og dine gode spørsmål.

Oslo, august 2021

Sammendrag

Blant de mange romerske straffene, kjent for sin brutalitet, finner vi i senantikken en straff som kirken hadde begynt å praktisere på 400-tallet. En disiplinerende straff i form av frihetsberøvelse, som hadde oppstått i møte med klosterlivets utvikling. En straff som ble innlemmet i romersk lovgivning på midten av 500-tallet av en keiser som i større grad ønsket å fremstå som en mild kristen hersker. Målet med straffen var å reintegrere den straffedømte i samfunnet, etter en tid med avgrenset frihet og gjennomføring av bot sammen med andre som var eksperter på botsutførelse.

Oppgaven belyser klosterlivets rolle i gjennomføring av straffen frihetsberøvelse i senantikken. Dette gjøres gjennom problemstillingen: Hva gjorde midlertidig frihetsberøvelse i kloster som disiplinerende straff mulig i senantikken, og hva var hensikten med den?

Historisk metode ligger til grunn når oppgaven ser på senantikke institusjoner og primærkilder som lovgivning, brev og klosterregler. Oppgaven belyser hvordan og hvorfor en slik straff kunne oppstå mer enn tusen år før frihetsberøvelse med metodisk innhold oppstod, slik som filosofen Michel Foucault forstod det. Oppgaven følger klostervesenets og kirkens utvikling fra Kalkedon i år 451 frem til pave Gregor I sin død i 604. Den viser hvordan en større sammenblanding av kirke og sekulære myndigheter la til rette for at monastisk frihetsberøvelse kunne vokse frem i senantikken, både som kirkelig og keiserlig straff. Målet var å forsone overtredere med Gud, individer, fellesskapet og storsamfunnet, slik at en sosial reintegrering kunne være mulig.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Forskningsoversikt	2
1.2	Problemstilling og avgrensning.....	4
1.3	Metode.....	5
1.4	Kildetekster	7
1.4.1	Justinians noveller	8
1.4.2	Klosterregler.....	9
1.4.3	Gregor den Stores brevregister.....	9
1.5	Disposisjon	10
2	Justinian.....	12
2.1	Historisk bakgrunn	12
2.2	Kirkens manglende enhet.....	13
2.3	Justinians lovarbeid	15
2.3.1	Justinians noveller, Novellae Constitutiones	16
2.3.2	Monastisk frihetsberøvelse i novellene	17
2.3.2.1	Ekteskapsinstitusjonen	17
2.3.2.2	Kirkedisiplin.....	19
2.4	Konklusjon	20
3	Den monastiske frihetsberøvelsens opprinnelse	22
3.1	Kanonisk rett (kirkerett)	22
3.2	De viktigste kirkemøtene	23
3.2.1	Arven etter Kalkedon	23
3.2.2	Gallisk kirkerett.....	25
3.3	Frihetsberøvelsens innhold, livet i klosteret.....	25

3.3.1	Klosterregler og Justinians forhold til disse.....	27
3.3.2	Klosterets totale fysiske avgrensning og Justinians avgrensning.....	29
3.3.3	Botens rolle i det kristne samfunnet og i klosterlivet.....	30
3.4	Konklusjon	32
4	Gregor den store	34
4.1	Gregors historie	34
4.2	Den store juristen	35
4.3	Gregors brevregister	37
4.3.1	Tvungen frihetsberøvelse blant asketer.....	39
4.3.2	Geistlighetens frihetsberøvelse	44
4.3.2.1	Biskoper	44
4.3.2.2	Øvrig geistlighet.....	47
4.3.3	Frihetsberøvelse av lekfolk i kloster	51
4.4	Konklusjon	55
5	Avslutning	57
5.1	Oppsummering	57
5.2	Konklusjon	58
5.3	Refleksjoner om fengsel i vår tid i lys av oppgaven	61
6	Primærlitteratur	63
7	Sekundærlitteratur	64

1 Innledning

Rehabilitering av straffedømte har vært et mye omtalt tema i den moderne staten.¹ På 1800-tallet ble tanken om at straffedømte kunne forbedres mer utbredt og man fikk botsfengsler og forbedringsanstalter, fengselsstraffer som bestod av frihetsberøvelse og «metodisk omdannelse av individene».² Hvordan samfunnet uttrykte straffens avskrekkende og allmennpreventive virkningen ble endret, mens den individualpreventive virkningen, som legger vekt på straffens konkrete virkning på individet som straffes, i større grad ble vektlagt. Fremveksten av psykiatrien og psykologien førte til stor optimisme for at lovovertrederen kunne behandles. Senere kom det undersøkelser/forskning som førte til en utbredt skepsis på 1960- og 1970-tallet til at straffedømtes fengselsopphold kunne føre til positive endringer.³ I Norge fikk rehabiliteringen av innsatte et økt fokus i forbindelse med Soria Moria-plattformen til Stoltenberg-regjeringen i 2005, som tre år senere resulterte i Stortingsmelding nr. 37, *Straff som virker - mindre kriminalitet - tryggere samfunn*.⁴

Som ansatt i kriminalomsorgen, og en slags representant for fengselssystemet, har jeg til tider vært en stolt formidler av de norske verdiene knyttet til straffegjennomføring og hvordan rehabilitering har stått sentralt i det norske lovverket. Det har vært et fokus på at de som er dømt til fengsel igjen skal vende tilbake til samfunnet etter at de har gjort seg ferdig med straffen. Videre har det under straffegjennomføringen blitt lagt til rette for endring, slik at de straffedømte kan returnere som gode naboer og være i stand til å gjøre sin samfunnsplikt. Kriminalomsorgens mål og verdier ble presentert for meg som et resultat av en utvikling som startet med den moderne staten. Dette var verdier jeg likevel dro kjensel på fra et førmoderne samfunn, nærmere bestemt fra senantikken.

Opphold i fengsel ble ikke offisielt regnet som straffegjennomføring før i middelalderen, men som oppgaven vil belyse, kan det argumenteres for at praksis i senantikken minner om et slik fenomen. I senantikken ble offisielle fengselsceller i utgangspunktet brukt som oppbevaring i forkant av en rettsak eller i påvente av straffegjennomføring. De mest vanlige straffene som

¹ For en kort fremstilling om den moderne staten, se Encyclopædia Britannica. *State*; Encyclopædia Britannica. *State building*.

² Foucault (1999: 199) bruker begrepet «metodisk omdannelse av individene» for å beskrive innholdet i fengselsstraffen; I Norge stod Botsfengselet ferdig i 1851.

³ For straffeteorier og straffens historie, se Elden 2020; Encyclopædia Britannica. *Punishment*; Evensen et al. 2019.

⁴ St. meld. nr. 37 (2007-2008).

romerne brukte var dødsstraff, eksil og pryl. Dette var straffer som ikke krevde en større administrering eller egnede lokasjoner. Romerne anvendte også straffer som tok i bruk allerede eksisterende strukturer, slik som straffarbeid i gruver, steinbrudd og fabrikker⁵ - eller som oppgaven skal se på: Straff som tvang lovbrøttere til å ta del i et klosterliv.

1.1 Forskningsoversikt

Siden slutten av 1800-tallet og frem til nyere tid har den tyske historikeren Theodor Mommsen vært styrende for historien om fengselet i vesten. Hans posisjon var at frihetsberøvelse som straff var forbudt i den romerske lov, og at det kun var lovlig å holde folk i fengsel i forkant av straffeutmåling eller straffegjennomføring. Mommsens posisjon ble grunnlaget for, og samsvarte dermed med, sosialteoriene om straff som utviklet seg i løpet av 1900-tallet. Sosiologen Émile Durkheim og filosofen Michel Foucault var to teoretikere som bygde på Mommsens forståelse av straffeinstitusjonens historiske opprinnelse. Selv om de begge konkluderte med at fengselsstraff var en oppfinnelse fra tidlig 1800-tallet, så de likevel ulikt på hvordan den fremstod og vokste frem. Durkheim mente fengselsstraffens fremvekst og den fremvoksende kritikken av dødsstraff hovedsakelig var en positiv endring.⁶ Han mente at denne utviklingen kom fra en homogen kollektiv bevissthet, inspirert av hellige normer, opp mot et pluralistisk system av sosiale verdier som kunne ta seg råd til å tolerere feilskjær og være mildere enn tidligere praksis. Straffen styrket dermed samholdet i samfunnet. Foucault på sin side, argumenterte for at det avgjørende elementet ved fengselsstraff ikke var mildhet, for frihetsberøvelse og disiplin kunne være undertrykkende på samme måte som pre-moderne straffer, bare på en mer subtil måte.⁷ Straffen hadde ikke en rituell og synlig betydning i den moderne staten, men la til rette for en omfattende sosial tilpasning for den straffedømte. Straffen prøvde å forme og trene individet til å bli sosialt nyttig for samfunnet. Fengselsstraff inneholdt repetitive aktiviteter og øvelser som gjennom regulering av tid og rom, skulle sørge for at forbryteren ble individualisert og dernest normalisert.⁸ Siden 1975, gjennom boken *Surveiller et punir: naissance de la prison*⁹, har Foucault sin tolkning av fengselshistorien vært

⁵ Hillner 2015: 1-21; Morris & Rothman 1995: 17-21.

⁶ Hillner 2015: 10-11.

⁷ Disiplin er forstått av Foucault (1999: 121-150) som systematisk trening i å forme visse typer atferd eller kunnskap ved romlig inndeling av individene, bruk av tiden og regulering av handlingen deres.

⁸ Hillner 2015: 10-11.

⁹ Utgitt først gang på norsk i 1977 med tittelen *Det Moderne Fengselets Historie*, senere som *Overvåkning og Straff*.

dominerende. Fagmiljøer har lagt Foucaults historiefortelling til grunn, og dette har formet oppfatningen om at disiplinerende straff ved frihetsberøvelse var noe den moderne staten fødte frem. De senere årene har det derimot vært et større fokus på senantikken og middelalderens institusjoner blant historikere. De har pekt på at historien om fengselsstraffen er mer komplisert og sammensatt enn det moderne historieforskning inntil nylig har fremstilt.

De første studiene som ble gjort på monastisk frihetsberøvelse, ble gjennomført fra et tidlig-middelalder perspektiv med fokus på Gallia. Historikeren Mayke De Jong argumenterte i 2001 for at monastisk eksil, som hun kaller det, kan relateres til konger i Gallia fra 600-tallet som i økende grad søkte etter praksiser for straff som ga dem muligheten til å fremme deres fremtoning som kristne herskere.¹⁰ En slik straff ga overtrederen muligheten til å trekke seg tilbake til et kloster istedenfor å møte en mer voldelig skjebne, ettersom klosteret ble regnet som et hellig sted. I følge De Jong ble ikke overtrederen tvunget til å gi løfter som bandt dem til klosteret for livet, dermed ble det gitt åpning for at straffen var midlertidig. Straffeformen gjaldt den høyeste eliten som var motstandere av de samtidige herskerne. Historikeren Guy Geltner argumenterte noen år senere for at det lokale offentlige fengselet ikke var en moderne oppfinnelse, men at det fikk et stort nedslagsfelt på andre halvdel av 1200-tallet. Både før og parallelt med utbredelsen av lokale fengsler kunne lekfolk ofte sone fengselsstraffer i kloster. Gjennom sin artikkel demonstrerer Geltner at det i klosteret fantes en form for rehabiliterende straff som ble praktisert i århundrer før den moderne straffen dukket opp.¹¹ Historikeren Julia Hillner har siden bygd videre på disse studiene med et fokus på 400- og 500-tallet i den romerske verden, hvor hun viser at straffen først oppstod i den juridiske praksisen og at den deretter ble en del av den offentlige loven. Hun argumenterer for at dette for første gang var en straff som kombinerte et fokus på frihetsberøvelse, med en forventning om moralsk forbedring eller til og med sosial re-integrering, og at den ble en del av den skrevne romerske loven under keiser Justinian på første halvdel av 500-tallet. Hillner peker på to hovedlinjer som var med å forme tvunget klosteropphold som straff. Den første var den romerske lovgivingen og den andre var den kristne botens ide og praksis. Hillner bygger på Guy Geltners arbeid som viser at senantikken kristne ga erfaringen av fangenskap en bemerkelsesverdig positiv tolkning og

¹⁰ De Jong 2001: 291-328.

¹¹ Geltner 2008a: 89-91; Geltner 2008b: 100.

koblet den med erfaringen av omvendelse, bot, askese og kristen dyd.¹² Ifølge Hillner kan det argumenteres for at som en helhetlig straff, var tvungent klosteropphold kun mulig ved sammenkoblingene som Geltner viser til.¹³

1.2 Problemstilling og avgrensning

De to hovedlinjene som Hillner har skissert som avgjørende for formingen av monastisk frihetsberøvelse, romersk lovgivning og den kristne botens ide og praksis, er utgangspunktet når jeg skal undersøker fenomenet frihetsberøvelse som straff i senantikken. I undersøkelsen har jeg med meg en problemstilling som inneholder to delspørsmål:

Hva gjorde midlertidig frihetsberøvelse i kloster som disiplinerende straff mulig i senantikken, og hva var hensikten med den?

Problemstillingen tar utgangspunkt i at monastisk frihetsberøvelse eksisterte i senantikken, også som midlertidig straff. Selv om problemstillingen tar dette fenomenet for gitt, vil jeg underveis også argumentere for at dette var et fenomen som eksisterte i det aktuelle tidsrommet. Hvordan straffen så ut vil ikke være et hovedmoment i oppgaven, men kommer likevel til å bli adressert underveis for å kunne svare på problemstillingen.

Perioden som ofte har fått navnet senantikken, er perioden som overlapper mellom antikken og tidlig middelalder. Dette var ikke en periode med klare brudd, men en periode med forsiktige endringer på mange områder.¹⁴ Dette preget også frihetsberøvelsen og fremveksten av denne som straff. Selv om senantikken regnes som en lengre periode vil oppgaven primært ha fokus på 400- og 500-tallet.¹⁵ Hvis oppgavens tidsperiode skal avgrenses mer presis, kan man si den starter med kirkemøtet i Kalkedon i år 451 og avslutter med Gregor den stores død i år 610.

Jeg vil i oppgaven referere en del til den romerske verden. Vestromerrikets fall, ofte datert til år 476, var ikke slutten på den romerske verden. For det første skulle det østromerske (bysantinske) riket, som også representerte en romersk verden og i høyeste grad så på seg selv som romersk, eksistere i ca. 1000 år til. Østromerne tok også tilbake områder som tidligere var

¹² Geltner 2008b: 83-86.

¹³ Hillner 2015: 1-21.

¹⁴ Uhalde 2007: 5-8.

¹⁵ En vanlig periodisering av senantikken er fra tidlig på 300-tallet ved Konstantins inntog frem til 700-tallet ved den islamske utbredelsen. Historikeren Peter Brown (1971) definerte perioden fra 250-800.

en del av Vestromerriket i perioden jeg adresserer. For det andre ville områder som hadde vært underlagt romersk kontroll i lang tid fortsatt bære med seg den romerske kulturarven og inneholde institusjoner som var opprettet under romersk styre. I tillegg hadde man kirken som ble en stor kontinuitetsbærer i det latinske vesten.¹⁶

Selv om Hillner viser til at den frihetsberøvende straffen i klosteret minner om Foucault sin beskrivelse av det moderne fengselet, bruker hun begrepet «monastic confinement» om tvungent opphold i kloster. Hun påpeker at begrepet «fengsel» er problematisk ettersom den spesifikke institusjonen som historikerne kaller fengsel eksisterte i den senromerske verden, samtidig som den også eksisterer i den moderne verden. De Jong har også advart mot å bruke merkelappen «fengsel» på tvunget opphold i kloster ettersom det kan reise feilaktige assosiasjoner med den ene eller begge av disse institusjonene.¹⁷ Det er også en risiko for å ikke skille ordentlig mellom fortidens fengsel og det moderne fengsel ved bruk av dette begrepet. For mens den offisielle funksjonen til det senromerske offentlige fengselet var et oppholdssted i påvente av dom, er det moderne fengselet en omfattende straffeinstitusjon. Fenomenet som skal undersøkes i oppgaven vil derfor først og fremst bli omtalt som monastisk frihetsberøvelse, men noen ganger som frihetsberøvelse i kloster. Selv om ordet frihetsberøvelse muligens kan gi assosiasjoner til moderne straffeinstitusjoner, har begrepet også et utvidet omfang og beskriver mange former for avgrensning av bevegelsesfriheten. Som Foucault påpeker har ikke begrepet frihetsberøvelse noe innhold i seg selv, slik som fengsling fikk fra 1800-tallet av.¹⁸ Det oppgaven skal prøve å belyse er fenomenet som kombinerer frihetsberøvelse med klosterlivets sammensatte historie.

1.3 Metode

For å svare på problemstillingen har jeg valgt å bruke historisk metode og hermeneutikk. Historisk metode har gått bort ifra tanken om at historien avdekkes, da dette er en umulig oppgave. Kunnskap om fortiden vil alltid være delvis og en historikers oppgave er å sette sammen tolkninger av dataene som er tilgjengelig fra levninger,¹⁹ for så å prøve å finne ut av

¹⁶ Bagge 2004: 28-48; Brown 1971.

¹⁷ De Jong 2001: 292-293.

¹⁸ Foucault 1999: 199.

¹⁹ Kjeldstadli 1999: 169, peker på levninger som «alt som har overlevd fra fortiden».

hva som kanskje har funnet sted. Historisk metode snakker heller om at historie skapes. Kildene, som er levninger tatt i bruk, møter den enkeltes forutinntatthet som kan hindre historikere i å være helt objektive i søken etter svar. Historikeren beveger seg alltid på en linje mellom objektivitet og forutinntatthet. Jeg vil gjennom oppgaven ha med meg at det er en annen tid som studeres, en «annerledeshet»,²⁰ som må forstås i sin kontekst i den grad dette er mulig. En bevissthet omkring anakronisme, historisk kontekst og aktørenes perspektiver vil være et grunnleggende mål gjennom oppgaven.²¹

Materialet som problemstillingen skal anvendes på, er ulike historiske tekster fra den angitte tidsperioden. Grunnen til at jeg har valgt disse er at historikere har identifisert kildene som de tidligste som peker på bruk av monastisk frihetsberøvelse. Dermed er det mulig å studere en slags opprinnelse til frihetsberøvelse som straff. For å være i best mulig stand til å svare på problemstillingen vil jeg koble sammen mine undersøkelser av de historiske tekstene med sekundærlitteratur. Den historikeren jeg i størst grad kommer til å bruke er Hillner, ettersom hun har studert fenomenet tidligere. Jeg vil også bruke andre historikers arbeid for å skape et bilde av hvordan monastisk frihetsberøvelse kunne oppstå og hva som var hensikten med straffen. Spesielt vil jeg bruke historikers tidligere arbeid når det kommer til klosterlivets historie og innhold. Her har det vært store bevegelser innenfor fagfeltet i nyere tid, noe som reflekteres i antall publikasjoner de siste årene.

Selv om Hillner har prøvd å trekke linjer mange hundre år tilbake ved å undersøke klassisk materiale sammen med senantikken institusjoner, vil jeg i liten grad forholde meg til ideologiske strømninger fra klassisk litteratur og tidlig kristen historie.²² I stedet vil jeg forholde meg til institusjonene i den romerske verden som gjorde straffen mulig i sin sammenheng. Med institusjoner mener jeg romersk lovgivning, kirken og klostervesenet. Jeg vil først og fremst se på geografiske områder som det østromerske riket fortsatt hadde en viss innflytelse over.

²⁰ Tosh 2015: 8, bruker ordet «otherness» på engelsk.

²¹ Kjeldstadli 1999; Tosh 2015.

²² Hillner (2015: 18) argumenterer for at de som skrev senromersk lov bygde på flere tradisjoner både fra den klassiske og kristne fortiden, når de beskrev straff som en 'reform'.

Ved å se på de samme kildene som Hillner tidligere har undersøkt, vil jeg se om min selvstendige lesning av disse, ender opp med de samme konklusjonene. Kapitlet om Gregor vil være det største kapitlet i oppgaven. Her vil jeg ha fokus på å utvide bildet som Hillner gir av Gregors praksis, ved å analysere flere brev og se etter andre perspektiver ved hans bruk av monastisk frihetsberøvelse. I avslutningskapitlet vil jeg også ha et utblikk rettet mot den moderne diskursen til straffegjennomføring, med fokus på Norge.

Svakheten med oppgaven er at den tar for seg mange ulike kilder, hvis omfang gjør at det ikke er tid til å dykke ned i hele kilden. Jeg har dermed tatt utgangspunkt i et utvalg basert på andre historikers vurderinger som jeg har utvidet der jeg har sett et behov for dette. Ettersom dette er tekster som i stor grad er utforsket før, tror jeg det er et godt utvalg som ligger til grunn for analysen, og at utgangspunktet for å skape en mulig konstruksjon av historien dermed er tilstrekkelig for oppgavens formål.

1.4 Kildetekster

Når det kommer til valg av primærkilder har jeg tatt utgangspunkt i tre grupper tekster. Den første gruppen jeg skal se på er lovtilleggene som keiser Justinian utstedte. Den andre består av klosterregler som ble utviklet i det aktuelle tidsrommet. Den siste gruppen består av Gregor den store sine brev. Det er altså tre ulike litterære former som skal undersøkes og analyseres. I tillegg til å forstå den språklige meningen i teksten må det identifiseres opphavsperson for teksten og konteksten den er skrevet i.

Lovtekstene må forstås som normative tekster som forteller noe om hvordan lovgiver ønsker at samfunnet skal se ut, og de skal kunne utøves ovenfra gjennom en sentralmakt. Historiker Philip L. Reynolds beskriver senantikkens lover som først og fremst designet for å kontrollere eksterne handlinger. De var minimale i måten de regulerte atferden på, og utøvde makt ut ifra hvor du var født. Loven regulerte et storsamfunn hvor orden var det ønskede resultatet. Ved kun å studere lovteksten er det dermed vanskelig å stadfeste dens reelle påvirkning og praksis på samfunns- og individnivå på tiden den er utstedt. Klosterregler er også tekster som er normative i sin form og kan på den måten minne om lovtekster. Likevel er det som Reynolds påpeker betydelige forskjeller. For der lover kun var ment å kontrollere atferden var klosterregler designet for å innpode dyder og fostre åndelig transformasjon, ved å regulere

detaljer i det daglige livet. Klosterregelen var, i utgangspunktet, påført frivillig ved livslang løfter, og regulerte et lite fellesskap innenfor det store samfunnet. Å følge en klosterregel var først og fremst en livsstil, en åndelig tilstedeværelse som skulle fullbyrdes i det neste livet.²³ Utfordringen ved å studere klosterregler ligger i at dette er tekster som sannsynligvis har blitt til over tid, samtidig som deres utbredelse og reelle påvirkning er vanskelig å stadfeste for tiden de er utviklet i. De sier oss altså lite om dette var praksis eller bare ønsket praksis for de som skrev den. Brevlitteraturen som gjennomgås gir mulighet til å se på beskrivelser av reelle hendelser som foregår i samtid, og hvilke praksiser som kunne finne sted i det aktuelle tidspunktet som blir studert. Selv om brevene kun reflekterer en persons skildring, gir de mulighet til å observere enkeltmenneskers handlinger, og om normene/lovene faktisk ble praktisert av samtiden.

1.4.1 Justinians noveller

Justinians noveller var lover som keiser Justinian, og noen av hans etterfølgere, ga ut etter at den tidligere romerske lovgivning var samlet og redigert under Justinian i år 534. Novellene ble gitt ut på gresk og ikke latin som resten av lovgivningen var skrevet på. Romerriket bestod i denne perioden hovedsakelig av det gamle Østriket, hvor gresk lenge hadde vært det dominerende språket. Etersom Justinians undersåtter hovedsakelig snakket gresk ble det lettere å inkorporere lovene i samfunnet. Novellene ble kontinuerlig vedtatt av keiseren, i møte med konkrete utfordringer, og spredt ved hjelp av det kirkelige apparatet til de ulike delene av riket.²⁴ Som Hillner påpeker er det vanskelig å si noe om hvor ofte Justinians lov angående monastisk frihetsberøvelse ble anvendt av offentlige dommere og eventuelt hvor mye slik frihetsberøvelse var organisert, noe som selvsagt gjelder alle juridiske bevis i den senromerske verden.²⁵

Novellene er interessante ettersom flere av lovtilleggene som Justinian introduserte, fra år 542-556, omtaler straffegjennomføring i kloster. Etersom mine greskkunnskaper er begrenset kommer jeg kun til å forholde meg til den engelske oversettelsen til David Miller og Peter Sarris fra 2018. Jeg vil referere til Justinians noveller som kun novelle og eventuelt nummeret på loven som omtales.

²³ Reynolds 2019: 16-18.

²⁴ Miller & Sarris 2018: 1-51.

²⁵ Hillner 2015: 333.

1.4.2 Klosterregler

Den andre kategorien primærkilder som jeg skal undersøke i oppgaven er klosterregler. Disse kan hjelpe meg å belyse klosterpraksiser og hvordan et opphold i kloster kunne se ut for de som var tvunget til å være der. Det vil også være interessant å sammenligne utdrag med lovgivning fra Justinian og brev fra Gregor den store.

Jeg har valgt å forholde meg til to klosterregler som primærkilder. Benedikts regel vil være den mest sentrale regelen som det henvises til i oppgaven. Regelen er skrevet rundt midten av 500-tallet, og Gregor den store hadde nær kjennskap til denne.²⁶ Benedikts regel vil i fotnotene forkortes BR. Her vil jeg bruke en norsk oversettelse av Mette Nygård fra 2009. Den andre regelen det vil bli henvist til i oppgaven er Mesterregelen. Den er også skrevet på 500-tallet og oversatt til engelsk av Luke Eberle i 1977. Den vil forkortes i fotnotene til *MR*.

1.4.3 Gregor den Stores brevregister

Gregor den Store, også omtalt som pave Gregor I, omtales som grunnleggeren av middelalderens pavedømme og virket som biskop av Roma fra år 590 til år 604. Han hadde sitt største gjennomslag i Vest-Europa, ikke bare på bakgrunn av meningene og tolkningene i sine eksegetiske verk, men også gjennom rettslige avgjørelser dokumentert i brev som fikk plass i kanonlovens tradisjon og som fant veien videre til sekulær lov.²⁷

Gregor er interessant av flere grunner. Han hadde en offentlig tjeneste og var utdannet innen jus, før han pensjonerte seg og gikk inn i et kloster. Senere ble han beordret ut av pave Pelagius II til å tjene kirken under paven, før han selv ble pave i år 590. Han etterlot mer enn 850 brev, der noen av de viktigste kildene for historikerens utforskning av frihetsberøvelse i kloster befinner seg. I disse aktuelle brevene svarte Gregor på forespørsler angående straffesaker i det sørlige Italia rundt år 600. Brevene viser at Gregor, som øverste utøvende domsmyndighet, foreskrev straff i form av klosterliv ved enkelte tilfeller. Det som gjør Gregor ekstra interessant er at han lagde et juridisk system som vurderte mange faktorer ved straffeutmåling, slik som hvem lovbrøyteren var og hvilken hensikt straffen skulle ha.

²⁶ Diem 2019: 228-232.

²⁷ Straw 2019: 353-357.

Selv om det først og fremst er brevene til Gregor som er av interesse, er Gregor selv interessant ettersom han var utdannet jurist, hadde bakgrunn fra klosterlivet og ble biskop av Roma. Han hadde dermed et unikt utgangspunkt da han foreskrev straffereaksjoner som innebar opphold i kloster. Som ved Justinians noveller vil jeg ikke forholde meg til det opprinnelige språket, latin i dette tilfellet, men kun forholde meg til en engelsk oversettelse av Gregor sine brev. Den aktuelle oversettelsen er utført av John R. C. Martyn i 2004. Brevene vil fremover bli referert til som *Ep.* Jeg vil også vise til den oversatte primærteksten til Gregors *Regula pastoralis*, oversatt til engelsk av George E. Demacopoulos i 2007.

1.5 Disposisjon

Første hovedkapittelet i oppgaven har fokus på Justinian og hans lovgivning. Her skal jeg vise hvordan Justinians drøm om et velfungerende kristent romersk rike, medførte inkorporeringen av straffen monastisk frihetsberøvelse i den offentlige loven. Ved å føre kirken og den sekulære myndighet tettere sammen i rettsapparatet og i lovgivningen, erstattet han eksil og dødsstraffer med monastiske frihetsberøvelse i et forsøk på å forbedre kirkens og ekteskapets funksjon i keiserriket.

Det andre hovedkapitlet vil være en beskrivelse av den kirkelige diskursen fra Konstantin og frem til Justinian ble keiser på starten av 500-tallet. Her vil jeg vise hvilken rolle kirken og klostervesenet hadde hos de kristne på denne tiden, og forutsetninger for at monastisk frihetsberøvelse kunne innføres i offentlig lov. Jeg vil videre se på kirkens eksisterende befatning med frihetsberøvelse i kloster frem til Justinian gjorde straffen til en del av offentlig lov, og videre hvordan klosterlivet ble bundet tettere på den etablerte kirke og myndighet gjennom lovgivning. Jeg vil argumentere for at allerede eksisterende fasiliteter og tankegods i klosterlivet, samt kirkelige strukturer gjorde klosteret egnet til denne type straff. Botspraksisen som blomstret i klosterlivet gjorde at lovovertredere gjennom anger og bot kunne reformeres tilbake til samfunnet.

Det siste og største hovedkapitlet tar for seg Gregor den store og hans praktisering av frihetsberøvelse. Paven med bakgrunn fra klosterlivet hadde havnet i en unik politisk situasjon i restene av/Romerriket og Justinians innflytelse. Posisjonen han hadde havnet i sørget for at han i tillegg til å være kirkens øverste leder også var den øverste sekulære myndighet i Italia.

Denne spesielle situasjonen gjorde at Gregor kunne utvide bruken av straffen og tilpasse den etter sitt eget behov. Ved å studere Gregors brev skal jeg gi et bilde på hvordan monastisk frihetsberøvelse ble praktisert i Gregors Italia. Jeg vil vise hvordan han utvidet Justinians bruk av klosterstraffen til å gjelde alle samfunnslag og hvordan han anvendte en pastoral mildhet i møte med angrende mennesker som hadde formildende omstendigheter knyttet til sitt lovbrudd. Jeg skal vise hvordan han kombinerte den romerske jussen med pastoral tilnærming og fokus på den enkeltes behov i straffen, som noen ganger resulterte i monastisk frihetsberøvelse med reintegrering i samfunnet som et mål.

2 Justinian

Justinian I var keiser i Det østromerske (bysantinske) riket fra år 527 til sin død i år 565. Hans ettermæle som keiser er betydelig da han var en keiser med store ambisjoner som iverksatte store prosjekter. Han søkte å gjenskape imperiets storhet ved blant annet å gjenerobre den tapte vestlige delen av det klassiske Romerriket.²⁸

2.1 Historisk bakgrunn

Justinian fikk i ettertiden tilnavnet «den store», noe som nødvendigvis ikke reflekterer hva hans samtidige aristokrater mente om han. Det var mange som mente han ikke hadde nok blått blod i årene ettersom han hadde overtatt keiserembetet av sin onkel som mange mente hadde røvet til seg tronen i år 518 ved hjelp av Justinian. Dessuten var ikke alle grepene Justinian tok for å møte utfordringene i riket like populære blant datidens elite. Likevel er hans ettermæle godt bevart, spesielt på bakgrunn av hvordan Justinian prøvde å restaurere imperiet og delvis også lyktes med dette. Såpass betydelig påvirkning hadde Justinian at han av historikere har fått en egen tidsperiode oppkalt etter seg, Justinians tidsalder. Perioden strekker seg over drøyt hundre år og står som en historisk milepel som markerer overgangen fra antikken til middelalderen i middelhavsområdet. Den starter fra tiden da en ung Justinian ankom Konstantinopel fra sin landsby på Balkan rundt år 500 og avsluttes i år 602 da Fokas kuppet keisermakten, og førte imperiet inn i en periode med politisk ustabilitet. Frem til da hadde de umiddelbare etterfølgerne til Justinian klart å opprettholde imperiet, som den innflytelsesrike keiseren i stor grad hadde fornyet.²⁹

Gjennom sin lange regjeringstid møtte Justinian mange utfordringer. På det tidspunktet som Justinian kom til Konstantinopel var Vestromerriket utslettet og den romerske autoriteten i vest svekket. Da Justinian ble enehersker hevdet han å ha sin arv fra Augustus og dermed også autoritet over hele det tidligere romerske territoriet. Han ønsket derfor å ta tilbake territoriene som tidligere hadde vært en del av Romerriket, og ikke minst få det gamle hovedsetet Roma tilbake i rikets fold. Før Justinian kunne adressere det ambisiøse prosjektet om å gjenreise

²⁸ Maas 2005: 3-9.

²⁹ Maas 2005: 3-9.

Romas storhet, måtte han imidlertid håndtere flere utfordringer som oppstod i imperiet han allerede styrte over.

Tidlig på 500-tallet hadde de politiske spenningene i Konstantinopel økt. Den største trusselen var den arvede konflikten med erkefienden perserne. Det persiske Sasanideriket hadde angrepet romerne i år 502, og spenningen mellom disse to rikene var like aktuell med Justinian ved roret. Dette tvang frem behov for militære oppgraderinger i øst, som igjen førte til økte skatter. Skattlegging var svært upopulært og siden midten av 300-tallet hadde det vært mer utfordrende å kreve inn skatter. Landeierne hadde blitt vanskeligere å håndtere for sentrale myndigheter i perioden, da de blant annet hadde skaffet seg private hærer og ulovlige private fengsler på sine gods, noe som gjorde dem mer fryktinngytende også for allmuen. Faren for krigføring mot Persia økte presset på den keiserlige myndighet og for å adressere denne situasjonen søkte de å styrke arbeidet med juridiske skriv fra keiseren og lovgivningen i provinsene.³⁰

I år 532, kort tid etter den første freden med perserne inntraff, oppstod de mest voldelige opprørene i Konstantinopels historie, også kjent som «Nika-opprørene». Nesten halve byen ble ødelagt i brann, inkludert landemerket Hagia Sofia, og titusener av mennesker mistet livet. Senere måtte Justinian også håndtere naturkatastrofer, samt en fryktelig pest som rammet riket fra år 541 og drepte millioner. I pestens andre år nådde den Konstantinopel og keiseren selv ble rammet av sykdommen. Justinian var lenge satt ut av spill, men han unnslopp så vidt med livet i behold. Pestens konsekvenser var brutale og utryddet rundt halve befolkningen i riket til Justinian. Dette gikk videre ut over de økonomiske resursene som betydelig forvitret.³¹

2.2 *Kirkens manglende enhet*

Andre utfordringer i riket som Justinian måtte håndtere var knyttet til ulike grupper religiøse avvikere innad i riket. Justinian var svært opptatt av en samlet kirke og ønsket at ortodoksien skulle triumfere, ettersom han opplevde at dette var viktig for å oppnå guddommelig favør. På Justinian sin tid vokste den kristne kirken i makt og kulturell dominans. Keiseren selv var en overgitt kristen og mente at embetets autoritet var gitt av Gud. Samtidig ble avvikernes

³⁰ Maas 2005: 3-9.

³¹ For mer om klima og sykdom under Justinians regjeringstid, se Harper 2017.

aktiviteter og overbevisninger oppfattet som en direkte og offentlig avvisning av den keiserlige lovgivningen.

Blant medlemmer av den styrende eliten fortsatte det samtidig å eksistere grupper bestående av hedninger og andre som følte at den tradisjonelle romerske kulturarven var truet av den økende kristifiseringen som Justinian påførte. Ved starten av 500-tallet hadde enkelte tradisjonelle disipliner som filosofi, kunst og historieskriving fortsatt eksistert uavhengig av en kristen påvirkning. Gjennom århundret ble disse skillene i større grad revet ned og til slutt ble disiplinene kun tilnærmet fra et rent kristent perspektiv. Prokopios, jurist og historieskriver av den klassiske greske skolen og sekretæren til Justinians general Belisarius, var en av Justinian sine store kritikere. Gjennom sitt verk «Den hemmelige historie», *Anektoda*, angrep Prokopios både Justinian selv og keiserinnen Teodora på det groveste for sine karaktertrekk og handlinger. Teodora, som Justinian hadde tatt til kone en gang før han ble keiser i år 527, skal visstnok ha vært en prostituert før hun giftet seg med Justinian. Hun blir beskrevet som en tidligere skandaløs underholdningsartist, med bakgrunn fra ubetydelige kår. Til tross for Teodoras fortid ble hun kjent for sin fromhet etter ekteskapsinngåelsen, og var en nær rådgiver for hennes mann inntil sin død i år 548.³² Hun ble også et bilde på østromernes positive holdning og forventning til plutselige omvendelser, selv for de mest usannsynlige menneskene.³³ Den østromerske holdningen til plutselige omvendelser ble i høyeste grad delt av Justinian. I følge Prokopios prøvde det keiserlige paret å redde Konstantins prostituerte ved å sende dem til et hensiktsmessig bygd kloster der de kunne gjøre bot. For Justinian var det å omfavne den asketiske livsstilen det mest synlige uttrykket på å angre sine synder. Prostituerte som ble tvunget i kloster ble likevel kun en del av en keiserlig praksis under Justinian. Romerske lovprinsipper hindret nemlig prostitusjon i å bli en offentlig forbrytelse. I stedet for forbød Justinian bordeller og halliker som lokket jenter fra landet inn til storbyen og sine tjenester. Forbudet kan ha sammenfalt med opprettelsen av klosteret til keiserparet, som Prokopios påstod var et fengsel, noe som var ment som anklager for å svekke keiserparets rykte, ettersom Justinian hadde forbudt private fengsler.³⁴

³² Maas 2005: 17-21.

³³ Brown 2003: 185.

³⁴ Hillner 2015: 329-341; Novelle 14 (år 535); Miller & Sarris 2018: 181, note 1.

Samtidig som kristendommens innflytelse i økende grad ble synlig gjennom senantikken, var kirken selv i økende grad teologisk splittet. I år 451 på det økumeniske kirkemøtet i Kalkedon, hadde imperiets kirke blitt enige om definisjonen av forholdet mellom den menneskelige natur og den guddommelige natur i personen Kristus Jesus. Kirkemøtets beslutning var noe som lederne av kirken i Egypt, Syria og noen andre steder ikke hadde tilsluttet seg offentlig. Motstanden mot læren og mangel på tilslutning fra kirker utenfor imperiet fortsatte også under Justinians regjeringstid. Et dekret fra et slikt kirkemøte hadde status som keiserlig lovgivning, så det å motsette seg den teologiske formuleringen som var bestemt i Kalkedon var å regne som en lovløs handling og en fornærmelse mot den keiserlig verdighet. Dekreter inviterte ikke bare til en teologisk respons, men også en juridisk respons. Konflikten innad i kirken var tilsynelatende Justinians største sorg, og han prøvde desperat å samle kirken.

Selv om Justinian møtte mange utfordringer og mye motstand i sin tid som keiser, står Justinians tidsalder igjen som en velstandstid i den romerske senantikken. Hans tiltak for å forsvare seg mot perserne førte til at de ble mindre utsatt for angrep fra øst. Mot vest gjenerobret Justinian deler av vestriket, inkludert hovedmålet Roma for en periode. Han bygde opp igjen Konstantinopel og den nye praktfulle Hagia Sofia som ble et symbol på Justinians regjeringstid. Samtidig med dette gikk Justinian løs på sitt juridiske prosjekt som hadde til mål å gjenopprette ærverdigheten til det keiserlige embetet og den keiserlige lovgivning, ettersom begge, i stadig økende grad, ble oppfattet som om de var under angrep.³⁵

2.3 Justinians lovarbeid

I år 529 fullførte keiser Justinian sine tjenestemenn samlingen av en gyldig romersk lov i tre store verk, kjent som *Corpus iuris civilis*. Det første verket, *Codex*, bestod av keiserlig lovgiving helt tilbake til keiser Hadrians tid, som regjerte i årene 117-138. Det andre verket, *Institutiones*, var en grunnleggende akademisk guide til lovens prinsipper i fire bøker. Det siste verket, *Digesta*, var en femti-boks samling av utvalgte autoritative tolkninger skrevet av klassiske romerske jurister. Språket var hovedsakelig latin, selv om lovsamlingen ble samlet i Konstantinopel som var gresktalende. Lovsamlingen ble starten på en ny og tilsynelatende mer

³⁵ Miller & Sarris 2018: 1-10.

koherent rettslig æra, som utgjorde grunnlaget for organiseringen av vestens lovttekster fra middelalderen av.³⁶

Romersk lov bestod av mange stemmer som den hadde tatt opp i seg over mange århundrer. Den reflekterte en romersk kulturell preferanse for mangfold som den hadde fått gjennom sin utstrekning og alder. Målet til Justinian da han kodifiserte loven mellom år 529 og år 534, var å begrense bruksområdet til loven som hadde et stort og mangfoldig innhold. Et viktig poeng var å begrense den lovgivende myndighet og konsentrere dette i keiserens hender. Det var også viktig å skape en mer normativ måte for hvordan loven skulle praktiseres, noe som førte til at det ble etablert en keiserlig godkjenning som kunne gis til lovskoler som utdannet jurister. Det skulle kun være mulig å gjøre endringer av loven gjennom keiserlige dekret fremover. Endringene var begrunnet og rettferdiggjort på kristent grunnlag. Justinian ønsket å reorganisere loven slik at den ble «kristen», men hans tjenestemenn gjorde sitt beste for å bevare den intakte ubrutte tradisjonen knyttet til den juridiske kunnskapen, som forutdaterte kristendommens oppblomstring.³⁷ Justinian fikk også satt sitt kristne preg på domsmyndighetene. I år 531 ble Justinian den første keiseren som krevde at alle involverte i rettsprosesser måtte sverge en ed på den kristne troen samtidig som man berørte en kopi av evangeliene. Året før påla han alle rettsaler å ha en kopi av evangeliene. Han involverte også biskoper i større grad som dommere i sivilretten. For Justinian skulle denne innblandingen gå begge veier, han forventet at det i kirkene skulle ligge en kopi av den keiserlige lovgivning og biskopene skulle undervise fra denne.³⁸

Historikeren Jill Harries peker på at Justinians innsats for å pålegge rettslig ensretting var dømt til å feile. Hun mener at dette ikke bare skyldtes at en ensretting kolliderte med imperiets mangfoldige kultur, men også fordi man satte en stopper for den brokete lovtradisjonen som kom fra kristendommen selv.³⁹

2.3.1 Justinians noveller, *Novellae Constitutiones*

Selv om all lovgiving i Romerriket fra tidligere tider, ved etableringen av *Corpus iuris civilis*, nå var samlet, var det fortsatt behov for å komme med ny lovgiving når situasjonen krevde

³⁶ Brown 2003: 178; Harries 2019: 53-69.

³⁷ Harries 2019: 53-69.

³⁸ Humfress 2005: 178-180.

³⁹ Harries 2019: 70.

dette. Lovene som ble vedtatt etter år 533 ble kalt noveller, *novellae*, og ble kun utstedt av Justinian og hans etterfølgere Justin II og Tiberius II. Novellene ble gitt ut på gresk og ikke latinsk som resten av lovgivningen var skrevet på. Dette ble gjort ettersom de fleste i det daværende Romerriket snakket gresk. Dermed ble det lettere å inkorporere lovene i samfunnene som hadde gresk som sin dagligtale. Novellene ble etter hvert som de ble vedtatt av keiseren, spredt ved hjelp av det kirkelige apparatet til de ulike delene av riket.

Selv om Justinian så for seg å sikre en mer sammenhengende og potensielt koherent lov, ble novellene skrevet i møte med reelle konkrete situasjoner som fikk keiserens oppmerksomhet. Romerne så ikke noe poeng i å lage lover som ikke kunne håndheves og adresserte gjerne konkrete dagsaktuelle problemstillinger. Justinians noveller kan dermed fremstå tilfeldige og de angår kun et fåtall kriminelle handlinger.⁴⁰

2.3.2 Monastisk frihetsberøvelse i novellene

Det er gjennom disse lovtilleggene at Justinian introduserer monastisk frihetsberøvelse i den offentlige loven. De aktuelle lovtilleggene ble utstedt av Justinian mellom år 542 og år 556. Lovene tar for seg et bredt spekter av ulike temaer, men kan grovt oppdeles i to kategorier, kirkedisiplin og brudd på ekteskapskontrakten. Kirkedisiplinen handlet om å ivareta enheten i kirken, og brudd på ekteskapskontrakten handlet om å ivareta ekteskapet som institusjon.

2.3.2.1 Ekteskapsinstitusjonen

Den første loven knyttet til monastisk frihetsberøvelse som Justinian utsteder i de såkalte novellene omhandler ekteskapet. Denne loven ble utstedt i år 542 og adresserte koner som var for ivrige etter å skille seg.⁴¹

As some wives or husbands are eager to dissolve their marriages out of a desire to live in sin, we decree that should any wife ever form the wish to dissolve her marriage with her partner without any of our aforesaid grounds, she is not to have license to do so. Should she persist in this impious attitude and serve repudium on her husband, we command that her dowry is be given to her husband, to be kept for the children they have in common, according to the law; although should they not have children, it is to become the husband's gain. The wives, on the

⁴⁰ Reynolds 2019: 5-16; Miller & Sarris 2018: 11-50.

⁴¹ Det er en mulighet for at frihetsberøvelse for første gang viser seg i den offentlige loven i Novelle 79, som omtaler munk og nonner, og ble introdusert 4,5 år tidligere.

liability of the judge who heard her case, is to be handed over to the bishop of the city in which they were jointly domiciled, so that under his supervision she may be enclosed in a monastery, and have to live out her life there. Should such a women have children, a two-third share of her estate is to be given to her children, and the other third is to accrue to the monastery in which she is being enclosed, in right of ownership.⁴²

Gjennom lovteksten beordrer Justinian en kone til livslangt opphold i kloster, for å sende skilsmissebrev til sin mann uten gyldig grunn.⁴³ Dette er som sagt den første inkorporeringen av frihetsberøvelse i den romerske lovgivningen. Loven gir derimot ingen mulighet for midlertidighet og det kan virke som om dens største hensikt var å virke avskrekkende. Justinian var svært opptatt av den ekteskapelige institusjonen og opprettholdt et lovverk som støttet opp om et livslangt ekteskap. Her gjør han innstramminger i lovverket for å motivere konene til å forbli i ekteskapet, noe Justinian mente var nødvendig for den sosiale orden og for å oppnå et samfunn som pekte på det guddommelige. Det er interessant å merke seg at loven er opptatt av å beskytte barnas interesse i skilsmissen, ved å sikre dem arv. Tradisjonelt tilfalt all eiendom som tilhørte en domfelt statskassen og ikke til parter i saken. Det er i den forbindelse verdt å påpeke at Justinian gjennom sin regjeringstid hadde svært stor omtanke for kvinnenes interesser, selv om akkurat denne loven ikke nødvendigvis reflekterer dette.⁴⁴

Selv om klosterstraffen beskrevet i novelle 117.13 bare kunne brukes på kvinner, kom Justinian med ny lovgiving seks år senere som likestilte menn som søkte om skilsmisse på sviktende grunnlag.⁴⁵ I år 556 ble loven ytterligere utvidet til å gjelde dem som søkte om gjensidig skilsmisse, og ikke ombestemte seg,⁴⁶ men denne loven ble opphevet igjen allerede i år 566 av Justin II. Det var også i år 556 at loven som åpnet for at utro kvinner kunne bli sendt til kloster for sitt lovbrudd kom.⁴⁷ To år etter at kvinnen hadde gått inn i klosteret kunne ektemannen velge å ta henne tilbake, og dermed gjøre oppholdet hennes midlertidig. Hvis mannen ikke valgte å ta sin hustru tilbake etter to år, måtte hun tilslutte seg klosterfellesskapet for resten av livet. Som Hillner også påpeker, prøver man her gjennom rettssystemet for første gang å ta i bruk

⁴² Novelle 117.13.

⁴³ Gyldige grunner til skilsmisse for kvinner beskrives i novelle 117.9: hvis mannen plottet mot myndighetene, hans kones liv eller hennes kyskhets, hvis hun ble beskyldt for utroskap uten bevis, hvis det forekom utroskap fra mannen over tid (anklaget 3 ganger).

⁴⁴ Miller & Sarris 2018: 751, note 1.

⁴⁵ Novelle 127.4.

⁴⁶ Novelle 134.11.

⁴⁷ Novelle 134.10

midlertidig frihetsberøvelse i kloster til å bevare de sosiale båndene i samfunnet og skape en gjenopprettende prosess.⁴⁸ For det første var den beskrevne straffen mildere, ettersom straffen for utroskap i utgangspunktet var døden. For det andre ga straffen en mulighet for å komme tilbake til samfunnet og gjenoppta sin plass der som kone og mor, så lenge familien og offeret for lovbruddet ønsket at dette skulle skje.

Selv om Justinian først og fremst ønsket en fortsettelse av det eksisterende ekteskapet, la han til rette for at parten som ikke var i klosteret kunne gifte seg igjen etter de to årene hadde gått. Fortsettelse av en ekteskapelig status var viktig for Justinian ettersom det sikret arvinger, overføring av eiendom innenfor familien og utløp for seksuelle behov, noe som også var i tråd med romersk tradisjon.⁴⁹

2.3.2.2 Kirkedisiplin

Når det kommer til kirkedisiplinen, introduserte keiseren livslangt opphold i kloster som straff for geistlige inn i offentlig lov i år 546. Straffen skulle da gjennomføres i et kloster utenfor den dømtes tidligere bispedømme, og var ment for biskopene som hadde blitt avsatt og dømt til eksil, men som ikke var villig til å gi opp sitt bispesete eller bli på stedet man var bortvist til. Innholdet i straffen var; “to rectify by life in a monastery what he did wrong in his priestly office”.⁵⁰ Det samme året foreskrev Justinian klosterstraffen for en rekke overtredelser for underordnede geistlige.⁵¹ Som loven som forbyr enhver kirkeansatt, uavhengig av posisjon og rolle, i å delta i offentlige spill eller gambling, samt overvære tradisjonell romersk underholdning.⁵² De som brøt denne loven måtte forlate posisjonen i kirken for tre år med frihetsberøvelse i et klosterfellesskap. Her er det interessant å se at ifølge lovteksten kunne straffen fullføres før de tre årene var passert med sin overordnedes godkjenning, hvis den straffede uttrykte nok anger for sin overtredelse.⁵³ En annen overtredelse som ga samme straffeutmåling gjaldt presbytere og diakoner som ble funnet skyldig i å begå mened i en rettslig disputt. Istedenfor tortur som loven i utgangspunktet krevde for denne type overtredelse, skulle de geistlige suspenderes fra sine stillinger mens de utholdt et klosterfellesskap i tre år.⁵⁴ I tillegg

⁴⁸ Hillner 2015: 315

⁴⁹ Hillner 2015: 325

⁵⁰ Novelle 123.11.2.

⁵¹ Novelle 123 .

⁵² For mer om den romerske underholdningskulturen og de kristnes forhold til denne, se Mammel 2014.

⁵³ Novelle 123.10.1.

⁵⁴ Dette gjaldt ikke straffesaker, der de skulle behandles som alle andre etter at de hadde blitt fratatt sine embeter.

hadde keiseren allerede året før introdusert en midlertidig frihetsberøvelse på ett år i kombinasjon med ekskommunisering, for kirkelige administratorer som solgte kirkelig eiendom til kjettere, jøder eller samaritanere.⁵⁵

Midlertidige frihetsberøvelse for geistlige ble altså inkorporert i loven noen år tidligere enn for lekfolk som begikk ekteskapsbrudd. Det at såpass mange ulike lovbrudd ga geistlige midlertidige straffer vitner om Justinians omsorg for en velfungerende kirke, noe som han så på som sitt ansvar. Geistlige som ikke hadde begått de verste overtredelsene måtte adresseres. Gjennom midlertidig frihetsberøvelse i kloster gav han kirkens ansatte en mulighet til å gjenopprette sin karakter, og etter en stund vende tilbake til den kirkelige tjenesten, bedre rustet for oppdraget.

2.4 Konklusjon

Min gjennomgang av tekstene peker på at Justinian sin store visjon var å skape et robust kristent rike, tuftet på en enhetlig kirke og solide familiestrukturer, holdt sammen ved en solid lov som ble gjort mindre mangfoldig og tilsynelatende mer koherent. Gjennom lovtilleggene som ble utstedt mellom år 542 og år 556 introduserte keiseren monastisk frihetsberøvelse i en offentlig lov for første gang i historien. Dette var først og fremst for å korrigere kirkens ansatte og bevare dens integritet og enhet, noe som keiseren så på som sin oppgave. Dernest omfattet straffen også lekfolk, men kun ved enkelte brudd på ekteskapsloven. Etersom Justinian så på ekteskapet som en viktig faktor for å bygge et solid kristent samfunn, med god sosial orden, utgjorde monastisk frihetsberøvelse en mulighet for å opprettholde og gjenopprette ekteskap som ellers ville ha blitt ødelagt.

Også Hillner argumenterer for at Justinians valg om å gjøre monastisk frihetsberøvelse til en lovbestemt straff, kunne være inspirert av hans overbevisning om at kirkelig jurisdiksjon, bot og monastisk institusjon hadde en rolle å spille i det kristne rikets orden,⁵⁶ noe som forsterker min konklusjon. Det kan dermed argumenteres for at Justinian gjennom sin lovgiving etablerte en lovfestet straff som hadde til hensikt å utdanne eller (re)habiliterer gjennom frihetsberøvelse for første gang i romersk lov. Straffens fokus var både åndelig idet den la til rette for individets moralske forbedring, og sosial idet den la til rette for en mulighet til å vende tilbake til

⁵⁵ Novelle 131.14.

⁵⁶ Hillner 2015: 316.

samfunnet etter et midlertidig opphold i kloster. Det er likevel som Hillner påpeker vanskelig å si noe om frekvensen offentlige dommere anvendte Justinians lov om monastisk frihetsberøvelse, og i hvilken grad slik frihetsberøvelse var organisert. De fleste eksemplene som finnes stammer fra biskopers rettsutøvelse.⁵⁷

Som videre utlegging vil vise, var det ikke Justinian som skapte selve klosterstraffen, men han lot seg inspirere av tidligere bruk av denne typen straff. Min vurdering er at dette faktum kan være med å forklare mangfoldet av situasjonene hvor straffen ble introdusert, fra læremessige konflikter i toppen av kirken til konflikter i hjemmets sfære.

⁵⁷ Hillner 2015: 333-341.

3 Den monastiske frihetsberøvelsens opprinnelse

Justinians lovgivning opererte ikke i et vakuum, men var inspirert av andre typer lovgivninger og praksis, hentet fra kirkelig og asketisk hold: Kirkeretten, botsutøvelsen og ikke minst de praktiske implikasjonene som klosteret i form av å være en institusjon hadde å tilby.

3.1 Kanonisk rett (kirkerett)

Kirkeretten er et resultat av normative tekster som i hovedsak har blitt vedtatt på kirkemøter. Kirkemøtene var en forsamling som hovedsakelig bestod av biskoper som formelt var innkalt og skulle avgjøre i aktuelle saker. I tillegg til å være administrative arrangementer var kirkemøtene regnet som hellige og hadde til hensikt å motta Den hellige ånds ledelse. De normative tekstene som utgjør kirkeretten er kaldt kanoner (*Canones*) og er i sin essens både praktiske og utøvende. Som andre normative tekster var hensikten å lede og korrigere menneskelige handlinger eller sikre riktig levemåte ved hjelp av eksplisitte regler og tiltak. Selv om de store kirkemøtene hovedsakelig er kjent for sine vurderinger av læremessige konflikter, avgjorde de også praktiske anliggende innenfor det juridiske og institusjonelle for så å stadfeste dette i kirkens kanon.⁵⁸

De fleste disiplinerende kanoner var administrative forskrifter rettet mot geistligheten og deres hellige ordninger, status og tjeneste. Det kunne imidlertid også være forskrifter rettet mot lekfolk. Den første kategorien av kanonskrifter var forskrifter som omhandlet den juridiske og institusjonelt definerte strukturen og organiseringen av kirkelige institusjoner, samt de geistliges rolle i samfunnet på et overordnet nivå. Botskanoner tilhørte den andre kategorien av kanonskrifter. Det var også en vesentlige mindre kategori i kanon som bestod av forskrifter som påvirket religiøse mennesker, det vil si innvidde jomfruer, munk og nonner. Kanon som har overlevd etter kirkemøter er nesten alltid uttrykt i absolutter. De er uttrykt kvasi-juridisk og beskriver ikke en konsensus om hva som skulle gjøres i de konkrete provinsene som var representert.⁵⁹

⁵⁸ Reynolds 2019: 3-5, 25-50.

⁵⁹ Reynolds 2019

3.2 De viktigste kirkemøtene

De viktige teologiske kirkemøtene startet med Nikea i år 325. Her satte Konstantin presedens da han som keiser konstituerte et kirkemøte som avgjorde den læremessige konflikten som var mest splittende på det tidspunktet. Konstantin introduserte deretter lover som ikke bare regulerte praktiseringen av religion, men også hvilke trosgrunnlag som skulle ligge til grunn. Han tok avstand fra sine forgjengere som forfulgte kristne ved å torturere eller kaste dem til løvene. Isteden straffet han de som utøvde sin kristne tro på feil trosgrunnlag, i hans tilfelle arianere, ved å konfiskere eiendom og forsamlingssteder samt sende lederne i eksil.⁶⁰ Det neste viktige kirkemøtet ble holdt i Konstantinopel i år 381 og handlet hovedsakelig om å bekrefte Den nikenske trosbekjennelsen. Videre prøvde keiser Theodosius II og keiser Markianus å kopiere Konstantins suksess ved å konstituere kirkemøtet i Efesos i år 431 som fordømte nestorianerne, og kirkemøtet i Kalkedon i år 451 som fordømte miafysittene.⁶¹ Selv om vestkirken aksepterte alle disse kirkemøtenes avgjørelser, var den østlige kirke også i tiden etter dette preget av miafysittene og i noen grad nestorianerne.⁶²

3.2.1 Arven etter Kalkedon

Reaksjonene etter kirkemøtet i Kalkedon fulgte det samme mønsteret som Konstantin og straffet dem som ikke tilsluttet seg kirkemøtets avgjørelse og dens kanon. Å oppnå læremessig enhet ble etter Konstantin sett på som den viktigste suksessfaktoren og prestasjonen til et kristent rike. Lidenskapen før og etter Kalkedon for hva som var den ortodokse tro skulle imidlertid vise seg å gjøre enhet svært vanskelig å oppnå. Fra slutten av 400-tallet og gjennom 500-tallet, var de keiserlige myndighetene overbevist om, gitt den riktige blandingen av ordre og overtalelse, at en sterk keiserlig linje angående kristen dogma ville skape en enhetlig «ortodoks» kirke. Vi ser altså at Justinian tok plass i en lengre tradisjon da han gjennom sine forsøk prøvde å skape enhet i kirken.⁶³

Selv om Konstantins eksempel på straffeutøvelse i stor grad ble fulgt også etter at den kalkedonske trosbekjennelsen ble regnet som den ortodokse, utviklet det seg en parallell måte å håndtere kjettere på. I møte med de læremessige konfliktene utviklet det seg en praksis knyttet

⁶⁰ Harries 2019: 65-68.

⁶¹ Faglitteraturen bruker både monofysitt og miafysitt i sin omtale av denne gruppen. Jeg har valgt å kun benytte miafysitt ettersom det fremstår som den mest nøytrale beskrivelsen.

⁶² Brown 2003: 116-122.

⁶³ Brown 2003: 169.

til utviklingen av stabile monastiske fellesskap. Brysomme biskoper som ble dømt til eksil fikk ofte lov til å trekke seg tilbake til sine egne kloster, hvor de ble forsørget og kunne leve ut sin læremessige overbevisning. Ordningen kunne ligne på en form for husarrest, og sørget for et forholdsvis komfortabelt liv for biskopene. Keiseren var fornøyd siden kjetteren var fjernet fra samfunnet samtidig som han kunne bli sett på som en mildere kristen hersker, da biskoper som var sendt i eksil ikke lenger ble bevoktet.⁶⁴ I år 529 gjorde Justinian frihetsberøvelse ved eksil forbudt, noe som kan tyde på at praksisen der brysomme biskoper fant veien til klosteret var godt etablert. Vi ser også at pave Pelagius⁶⁵ anvendte monastisk frihetsberøvelse som straff i sin egen pavedomstol i Roma etter at han selv gjennomgikk straffen fra keiseren, da han ikke ville anerkjenne anatemiseringen av «de tre kapitler».⁶⁶ Det tyder i alle fall på at Pelagius hadde et uproblematisk forholdt til måten han ble straffet på før han ble pave.⁶⁷ I forbindelse med kirkemøtet i Konstantinopel i år 536, opprettet Justinian et tilfluktsted for forviste miafysitter. Slottet som fungerte som tilfluktsted ble i årene som fulgte gjort om til et klosterfellesskap for opp i mot 500 miafysittiske geistlige og munk, hvor mange hadde flyktet fra forfølgelse.⁶⁸ Ettersom fellesskapet var på keiserens eget territorium ga det Justinian muligheten til å kontrollere miafysitternes bevegelser.⁶⁹

Kirkemøtet i Kalkedon var essensielt for utviklingen i retning av en frihetsberøvende straff i kloster. Der ble det bestemt at klostrene skulle underlegges lokale biskoper, og at ingen nye klostre kunne grunnlegges uten biskopens tillatelse. Dermed fikk kirken som institusjon og keiseren større kontroll over klostrene og det som foregikk der. Dette kirkemøtet er også trukket frem som den viktigste faktoren for økningen av stabile monastiske samfunn som tiltok utover på 400-tallet, og det var katalysatoren for at munk i større grad ble rekruttert som biskoper. Kirkemøtets kanon fikk etter hvert større innflytelse også vestover, hvorpå galliske biskoper i økende grad forsøkte å implementere praktisering av de monastiske kanonene fra Kalkedon på første halvdel av 500-tallet.⁷⁰

⁶⁴ Om hvorfor det kristne minnet om fengsel ble koblet sammen med eksil for å bevare den kristne identitet etter Konstantin, se Washburn 2007, Washburn 2012.

⁶⁵ Pelagius I var pave i år 556-561, og ikke den samme Pelagius som var i konflikt med Augustin.

⁶⁶ Justinian fikk i år 553 bannlyst «de tre kapitler» for å blidgjøre anti-kalkedonere, noe som ikke falt i god jord hos mange biskoper i vest, inkludert Pelagius. For mer om «de tre kapitler», se Brown 2003: 183-185.

⁶⁷ Hillner 2011: 452.

⁶⁸ Keiserinne Theodoras sympatier med miafysittene kan ha bidratt til at slottet ble gjort om til tilfluktsted og beskyttet de forviste miafysittene.

⁶⁹ Hillner 2015: 316-322.

⁷⁰ Dunn 2000: 96-97; Hillner 2011: 452; Hillner 2015: 316-322; Sterk 2004: 177.

3.2.2 Gallisk kirkerett

Første gang frihetsberøvelse i kloster som straff ble innlemmet i kirkeretten, var ved kirkemøtet i Agde, i det sørlige Gallia år 506. Kirkemøtet bestemte at en biskop, prest eller diakon som hadde begått et alvorlig lovbrudd, begått mened eller forfalsket et dokument skulle plasseres i et kloster for resten av livet. I år 517 tok kirkemøtet i Épaone, som befant seg i det burgundiske kongedømmet opp kanonen fra Agde. Det neste kirkemøtet som gjorde det samme befant seg i frankiske Orléans i år 538 og utvidet da grunnlaget for straffen til å gjelde utroskap. Videre fant kanonen veien til det visigotiske kirkemøtet i Narbonne som ytterligere utvidet straffegrunnlaget til å innbefatte sammensvergelse mot overordnede. Alle kanonene la vekt på at hensikten med frihetsberøvelsen var å utføre bot i klosteret. Det er verdt å merke seg at dette alle var steder hvor det romerske herredømme hadde kollapset i løpet av 400-tallet, og biskoper hadde som en konsekvens av dette fått en utvidet administrativ og juridisk rolle. Selv om kirkemøtet i Agde var det første til å legge til frihetsberøvelse som straff, skapte de ikke straffen alene. Det de faktisk gjorde var å bekrefte en praksis som var vanlig i det sørlige Gallia, og allerede nevnt i en av de tidligste klosterreglene fra regionen, 400-tallets *Rule of the Four Fathers*.⁷¹

3.3 Frihetsberøvelsens innhold, livet i klosteret

For den kristne asketismen var eksil et elementært konsept. Som for mange kristne tok de utgangspunkt i at livet på jorden levdes i eksil, etter at Adam og Eva hadde blitt forvist fra Edens hage. Asketene hadde som mål å løsrive seg fra denne verdens bånd og havne i en ny tilstand av eksil, et eksil i eksilet. Denne tankegangen om det doble eksilet gjorde at asketer begynte å søke seg til ørkenen i Egypt på slutten av 200-tallet. I vesten ble man inspirert av den eremittiske tanke fra øst og man så asketer trekke ut i skogen og på øde øyer for å skape avstand til verden.⁷² Samfunn av asketer begynte etter hvert å oppstå i forskjellige former i rurale strøk, men også i byer der boliger ble gjort om til hus for asketer.⁷³ I øst fikk man også enkeltindivider som prekte med en politisk undertone i byene, noe som var hovedgrunnen til at klosterlivet ble

⁷¹ Hillner 2015: 290-292.

⁷² Hillner 2015: 264; Det kan virke som om klostrene fra starten av aldri var en helt isolert verden, men levde i symbiose sammen med lekkristne, Brown 2015: 121.

⁷³ Dey 2011: 34.

adressert i Kalkedon.⁷⁴ Til tross for at utgangspunktet til eremittene var å ta avstand fra verden utviklet det seg tidlig et forhold mellom den asketiske verden og kirken.⁷⁵

Klosterlivet hadde altså mange ulike uttrykk og funksjoner fra starten av. Faktisk var det såpass mangfoldig at historikere har tatt til orde for å snakke om klosterliv i flertall. Selv etter utviklingen på 400-tallet som førte til større reguleringer av klosterlivet, var det fortsatt et stort mangfold blant de asketiske samfunnene.⁷⁶ Allerede fra 300-tallet ser man en gren innenfor den kristne asketismen som vokste frem, det kenobittiske klosterlivet. Dette var et klosterliv som la vekt på at man levde livet sammen med andre som et hushold, ved siden av samfunnet, og de kunne administrere straff for sine medlemmer.⁷⁷ For munkene handlet ikke separasjon bare om oppholdssted, separasjonen ble også reflektert i atferd og daglige rutiner. Munker og nonner skilte seg fra verden ved et krevende regime som daglig besto av bønn og aktiviteter som ga dem en mental sinnstilstand i like stor grad som fysiske rom kunne gjøre.⁷⁸ For det kenobittiske klosterlivet kom imidlertid også selve bygningsmassen til å reflektere konseptet separasjon fra verden.

En av de personene som var mest innflytelsesrik i utviklingen av stabile regelbundne kloster var biskop Caesarius av Arles. Han grunnla et klosterfelleskap av religiøse kvinner på utsiden av murene til Arles. Da klosteret ble ødelagt under en beleiring i år 508, flyttet Caesarius nonnene sine inn til byen, hvor han bygde et strengt lukket bosted i nærheten av katedralen. Caesarius utviklet etter hvert en tekst som adresserte konkrete praktiske aspekter i fellesskapet, noe han omtalte som en «hellig regel». Regler og den totale fysiske avgrensningen ble for Caesarius de to viktigste verktøyene for å skape og vedlikeholde en tilstand av kollektiv hellighet, og sørge for at hvert enkelt medlem av dette hellige fellesskapet skulle oppnå evig frelse. Diem peker på at Caesarius og hans episkopale kollegaer innledet en ny fase i det latinske klosterlivet, ved å tolke på ny den asketiske kulturen inn i sin egen region og tid.⁷⁹

⁷⁴ Rousseau & Diem 2020: 12-15.

⁷⁵ For mer om forholdet mellom kirken og asketismen, se Sterk 2004.

⁷⁶ For mer om klosterlivets mangfold, se Diem & Rapp 2020: 19-39, Rousseau & Diem 2020: 162-194.

⁷⁷ Hillner 2015: 185.

⁷⁸ Dey 2011: 29.

⁷⁹ Diem 2019: 221-225.

3.3.1 Klosterregler og Justinians forhold til disse

Fra de tidligste dager av det kenobittiske klosterliv, skrev både østlige og vestlige monastiske ledere instruksjoner for det religiøse livet til sine etterfølgere. Senere ble de i vesten kjent som regler (*regulae*). En klosterregel var et dokument som fungerte som en norm og definerte riktig levesett for et samfunn av religiøse mennesker. Den mest kjente klosterregelen er Benedikts regel som antagelig er skrevet rundt midten av 500-tallet, kort tid etter Caesarius' *Regula virginum* var utarbeidet. Disse klosterreglene er sammen med Mesterregelen blant de mest kjente normative reglene og ble selve definisjonen på det vestlige klosterlivet.⁸⁰ Til tross for den store utbredelsen av klosterregler i det latinske vest, kan det virke som om kenobittiske munkene først og fremst levde i umiddelbar lydighet til sin abbed og ikke til en skreven regel. Både Mesterregelen og Benedikts regel omtaler asketer som ikke underlegger seg en regel for falske munkene, *sarabaiter* og *gyrovager*.⁸¹ Selv om Caesarius,⁸² Benedikt og Mesteren gjorde krav på at det ikke var andre alternativer enn å leve det asketiske livet i underkastelse til en regel, hevder eksperter i nyere tid at dette sannsynligvis bare var en variant av det asketiske mangfoldet på 500-tallet. Ifølge Diem er det ikke sikkert at noen av de tidlige reglene var beregnet for noen andre enn den sammenhengende forfatteren opererte innenfor.⁸³

Justinians lovgivning hadde allerede før han lanserte lovene om monastisk frihetsberøvelse en bemerkelsesverdig likhet med klosterreglene som ble produsert i det latinske vest på første halvdel av 500-tallet. Lovene som Justinian adresserte til patriarken av Konstantinopel hadde som formål å regulere livet til munkene og nonnene, og var mest sannsynlig rettet mot klostrene i Konstantinopel.⁸⁴ Lovene var i hovedsak bygd på den kalkedonske kanon og de monastiske prinsippene som ble vedtatt på kirkemøtet. En forskjell var likevel at mens Kalkedon behandlet ulike asketiske livsstiler som en udifferensiert helhet, kan det virke som om Justinian i lovgivningen tok for gitt at den kenobittiske ordningen var den mest vanlige.⁸⁵ Et eksempel fra lovene viser at det ble satt krav til at klosterets beboere som hovedregel skulle gjøre alle ting

⁸⁰ Tradisjonelt har man ment at Benedikts regel var basert på Mesterregelen, noe det ikke lenger er konsensus rundt. Det finnes ulike meninger om hvem som kom først, og det kan også argumenteres for at begge bygger på en ukjent tredje regel; Foruten om Rousseau & Diem 2020, se Diem & Rapp 2020: 35

⁸¹ BR 1; MR I.

⁸² Dette gjaldt Caesarius' munkeregelen og ikke hans nonneregelen.

⁸³ Dey 2011: 29; Diem 2019; Reynolds 2019: 16-18; Rousseau & Diem 2020: 162-194; Man har i nyere tid vært kritisk til Benedikt av Aniane sin historiefortelling om klosterreglenes utvikling som man tidligere tok utgangspunkt i.

⁸⁴ Novelle 5 (år 535); Novelle 133 (år 539).

⁸⁵ Miller & Sarris 2018: 89, fotnote 1.

sammen. På den måten skulle de være vitne til hverandres gode atferd og moral. «In this way they can be witnesses to each other's good behaviour and morality, and not even their sleep will be idle: it will be practice in good conduct, under reproof from those who will be watching.»⁸⁶

Gjennom lovene prøvde Justinian å legge til rette for en gjensidig kontroll, slik at fellesskapet kunne være beskyttet mot forurensing fra verden utenfor. Et eksempel fra Benedikt regel 22, peker på «hvordan munkene skal sove»:

Munkene skal ha hver sin seng å sove i. De skal få sengetøy etter klosterlivets krav og det abbeden har bestemt. Hvis det lar seg gjøre, skal alle sove på ett sted. Hvis de er for mange til det, skal de sove ti eller tyve sammen, med eldre munkes som holder øye med dem. Et lys skal brenne i dormitoriet helt til daggry.

De skal sove med klærne på, og med belte eller snor rundt livet, men de skal ikke ha kniver ved siden av seg om natten så ingen kan skade seg mens de sover. Slik er munkene alltid beredt, og når signalet lyder, skal de straks stå opp og kappes om å komme først til gudstjeneste, men likevel med alvor og sømmelighet. De yngre brødrene skal ikke ha sengene ved siden av hverandre, men ligge blant de eldre. Når de står opp til gudstjenesten, skal de oppmuntre hverandre forsiktig, så de som er søvnige ikke har noen grunn til å unnskyld seg.⁸⁷

Både den vestlige regelen til Benedikt og lovene til Justinian stresser altså synlighet og overvåkning som middel for å sørge for god oppførsel og moral gjennom hele døgnet. Hillner argumenterer for at tegnene på en lik utvikling av klosterinnhold både i den vestlige og østlige del av den romerske verden som man tilsynelatende ser, reflekterer en økt forståelse av det monastiske samfunnet langs hele middelhavsområdet, som både botsutøvende og hellig. Det er som Hillner poengterer fascinerende med den parallelle utviklingen som fant sted, selv om forskjellen var at endringen i øst iallfall delvis ble drevet frem av keiseren som dikterte reglene.⁸⁸ Arkeologien viser likevel at mens det i vest under Benedikts innflytelse ble vanlig å sove i det samme rommet, finnes det lite beviser på at felles sovesal ble vanlig i det bysantinske øst.⁸⁹

⁸⁶ Novelle 5.3.

⁸⁷ BR 22.

⁸⁸ Hillner 2015: 329.

⁸⁹ Miller & Sarris 2018: 823, fotnote 71.

3.3.2 Klosterets totale fysiske avgrensning og Justinians avgrensning

Da biskop Caesarius flyttet nonnene inn til byen innledet han en ny standard for den fysiske avgrensningen til asketiske samfunn. Hvis tanken om eksil fra verden skulle fortsette å være en faktor for et asketisk samfunn som befant seg midt i bysamfunnet, måtte man stenge den ute ved hjelp av fysiske barrierer. Selv om Caesarius skal ha innledet en ny standard for hvordan et kloster fysisk skulle skille seg fra verden, finnes det ikke i det latinske vest arkeologiske beviser for massiv utbygging av denne type kloster før på 700-tallet.⁹⁰ På 500-tallet var det fortsatt et stort mangfold i klosterlivets materielle uttrykk. Selv uten de fysiske barrierene hadde man monastisk bygningsmasse og gjenstander som symboliserte adskillelse, uten at det ble innført fysiske barrierer. Munkene og nonnene var eksperter på å gi rom og steder mening med fantasien. Samtidig var det munker som i stor grad involverte seg i det sekulære samfunnet, og da like mye politisk og økonomisk som sosialt, kulturelt og åndelig. Dey peker på at dette sannsynligvis også var tilfelle for eremitter som bodde langs den vestlige grensen til Det bysantinske riket på 400- og 500-tallet, samt for kenobittiske munker i hjertet av det Karolingiske riket. Han argumenterer for at idealet om at munker skulle isolere seg fra resten av samfunnet ikke er overbevisende for senantikkenes tidsperiode, ettersom munkene hadde en veldig synlig profil i verden. Han viser til munker som gikk til badet og markedet i Augustins Hippo, og utviste veldedighet til de fattige og gjestfrihet til reisende og pilgrim�er langs hovedveier og gjennom urbane sentre i senantikken.⁹¹ Det er også mangfold i klosterreglene fra første del av 500-tallet på hvordan forholde seg til verden utenfor. I Benedikts regel anses gjestfrihet som en grunnleggende asketisk verdi, og gjester skal tas imot som Kristus selv. Mesterregelen på den andre side er mer skeptisk til besøkende og fremholder en strengere separasjon fra besøkende utenfra.⁹²

Justinian var i Konstantinopel veldig opptatt av klosterets robusthet som institusjon. Gjennom lovgivning ga Justinian klostrene eierskap over eiendommene til de menneskene som sluttet seg til fellesskapet. Han fremhevet også biskopenes autoritet over klosterlivets aktiviteter.⁹³ Klosterlivets dagligliv skulle reguleres ned til minste detalj og idealet om en kenobittisk livsstil

⁹⁰ Frem til da anvendte asketiskere i stor grad allerede eksisterende strukturer som rurale villaer og bondegårder. For mer om klosterlivets arkeologi, se Bowes 2011: 315-351; Brooks Hedstrom & Dey 2020: 73-96.

⁹¹ Dey 2011: 19-40.

⁹² *BR* 53 hevdet at gjestfrihet var en opprinnelig del av klosterlivet, og tjente fullkommenheten til munkene. *MR* 78-79.

⁹³ *Novelle* 5.4-5.7; 5.1, 9; 133.4.

skulle reflekteres i klosterarkitekturen. Patriarken ble til og med pålagt å ødelegge alle monastiske byggverk som ikke innrettet seg etter de standardene som loven krevde. Alle asketer skulle bo i bygninger som var omgitt av murer som kun hadde en eller to porter og disse skulle være bevoktet. Arkitekturen skulle hindre munkene i å vandre utenfor murene, samtidig som de skulle holde utenforstående ute. Hensikten var å hindre munkene i å bli distraheret, samt opprettholde deres gode rykte.⁹⁴ Innenfor murene skulle det ikke være private rom, bortsett fra hos de mest åndelige fremtredende medlemmene i samfunnet. Alle skulle studere, jobbe, spise og sove i samme rom, hvor alle kunne bli sett.⁹⁵ På den ene siden var klosterrommet ment å ha klare grenser mot den syndefulle verden utenfor, samtidig som det skulle være gjennomiktig på en måte som synliggjorde all syndig atferd som foregikk innenfor disse avgrensningene. Disse lovtilleggene kom før monastisk frihetsberøvelse ble en del av den offentlige straffen. Det virker dermed sannsynlig at Justinian så for seg at det var under slike forhold de som ble dømt til frihetsberøvelse skulle disiplineres under. Som Hillner påpeker kan man likevel ikke dra slutningen om at Justinian forberedte klostrene for å bli straffeinstitusjoner, men heller at Justinian hadde et konkret kloster i tankene da han tegnet opp dette klosterbildet.⁹⁶

3.3.3 Botens rolle i det kristne samfunnet og i klosterlivet

Tidlig i kristendommens historie var et sentralt spørsmål hva man skulle gjøre med de som gjorde alvorlige synder etter at de var døpt. Det var to måter man kunne håndtere disse synderne på: Enten kunne de bli ekskludert fra det kristne fellesskapet, og dermed fra veien til frelse. Eller de kunne bli forsonet med fellesskapet, formelt sett med kirken. Forsoning med fellesskapet ble oppnådd gjennom det som ble sett på som en frivillig botshandling. Gjennom å tilstå feilene som var gjort og gjøre opp for disse ved å utføre spesifikke ydmykende handlinger, reetablerte synderen sitt forhold med Gud, i tillegg til det kristne fellesskapet.⁹⁷ Selv om botens forutsetning var moralsk kriminalitet og skyld, var dens essensielle hensikt ikke å straffe, men å tilgi og å forsone. Som Reynolds påpeker var det nok likevel ikke alltid like lett å skille på disse i praksis.⁹⁸

⁹⁴ Novelle 133.1.

⁹⁵ Novelle 5.3; 133.1.

⁹⁶ Hillner 2015: 327.

⁹⁷ Meens 2019: 198-200.

⁹⁸ Reynolds 2019: 18-25.

Den tidlige praksisen av kanonisk bot, formet seg i løpet av 100-tallet og blomstret på 300-tallet. På 500-tallet var den kanoniske boten fortsatt den eneste form for bot som Merovingernes kirkeråd stod ved. Den eldgamle praksisen ga en ny sjanse til dem som hadde begått en alvorlig synd etter dåpen. De aktuelle syndene var mord, utroskap eller frafall fra troen. Dette var overtredelser som truet freden og enheten til det kristne fellesskapet og fortjente i utgangspunktet ugjenkallelig ekskommunikasjon og evig fordømmelse. Forsoningen ble administrert enten av en lokal biskop eller av biskopen som hadde kalt inn til råd. For å bli en som gjorde bot måtte man innta en marginal sosial status i en overgangsfase. Synderen var i et moralsk eksil fra fellesskapet der man levde strikt, hadde på seg botsdrakt og var utestengt fra nattverden. Vedkommende ble seremonielt forsonet kun etter å ha levd i denne tilstanden over en lengre periode. Normalt sett fikk man bare en slik sjanse i livet. Selv etter forsoningen ble man regnet som et sekundært medlem av det kristne fellesskapet, der man vanligvis ble nektet å få en ordinert kirkelig stilling.⁹⁹

Den hovedteologiske funksjonen til boten i den tidlige kirke, var å forsonne synderen med Gud og dermed gi anledning til å slippe unna evig fordømmelse. Middelet for å oppnå dette var forsoning med det kristne fellesskapet. Reynolds peker på at offentlig bot var, fra et sosiologisk perspektiv, en måte å begrense skadene som fellesskapet måtte lide ved et permanent eksil, ettersom dette ville føre til oppsplitting av ekteskap og familier.

I klosterlivet var det essensielt for munkene å søke åndelige råd fra de mer erfarne medlemmene av fellesskapet for å kjempe mot synd og fristelser. Vi ser hvordan Benedikt regel krever at munkene tilstår sine synder til abbeden, i tillegg til Gud.¹⁰⁰ Den peker på nødvendigheten av å avsløre sine innerste tanker i tillegg til sine handlinger. Det kan virke som at botsutøvelse begynte tidlig i klosterlivets historie og selv de minste overtredelsene ble viktig å tilstå før måltider og leggetid.¹⁰¹

Allerede i senantikken brukte man fengselsbilder som en måte å tenke om klosterlivet. I øst knyttet man botspraksisen til tilstanden fanger i samtidens fengsel befant seg i. Man ble oppfordret til å ha en innstilling som en fange, hvor fokuset for meditasjonen skulle være på den kommende dommen og frykten for straff. Den lidende fangen som en modell for munken

⁹⁹ Reynolds 2019: 18-25.

¹⁰⁰ BR 4.

¹⁰¹ Meens 2019: 200-203.

utløste dermed et behov for å leve i permanent bot. Klosterlederne i vest ble i stor grad inspirert av de kristne eremittene, hvor ideene om en kontinuerlig bot førte til at en mental tilstand som fange ble adoptert.¹⁰²

Klosterlivets praksis med å tilstå synder ble tilgjengelig også for lekfolk. Munkene og nonnene som hadde blitt eksperter på botspraksiser kunne assistere lekfolk i sin botsutøvelse. Med asketenes assistanse kunne det personlige forholdet til Gud fornyes, hvis det hadde blitt skadet gjennom syndefulle gjerninger. De lekfolkene som først nøt godt av denne ekspertisen var nok de som var nært tilknyttet et kloster på ulike vis. Klostrenes sentrale posisjon hos de avsidesliggende kirkene spilte antageligvis en rolle for at tilståelse og bot ble åpnet opp for lekfolk. En annen faktor var antageligvis den meglende rollen som religiøse personer kunne få i konflikter. Når synder som drap eller utroskap fikk seriøse sosiale følger, fungerte munker eller geistlige som mellommenn i den påfølgende konflikt. På den måten ble tilståelse og bot en del av prosessen for å forsone de stridende partene, noe som også kunne innebære en materiell kompensasjon.¹⁰³

Praksisen av bekjennelse og bot, og kirkelig regulering og domsmyndighet var tilsynelatende komplekse og intrikate. Skillet mellom de to er ikke alltid like lett å finne. Det kan virke som om prester, biskoper og munker hadde en stor fleksibilitet når det kom til å håndtere synd hos sine kristne søsken.¹⁰⁴

3.4 Konklusjon

I min gjennomgang av den monastiske frihetsberøvelsens opprinnelse, har jeg demonstrert at veien frem mot monastisk frihetsberøvelse som lovfestet straff bestod av mange faktorer. For det første var kirkeretten som forelå etter de store kirkemøtene en essensiell del av utviklingen. Først og fremst var kirkens egen lovgivning viktig for utviklingen av stabile klosterfelleskap som fikk en tettere tilknytning til lokale biskoper og keisermakten. Dette la grunnlaget for praksisen som vokste frem, der forviste biskoper kunne søke tilflukt og havne i en form for husarrest i egne kloster. Jeg har også vist hvordan gallisk kirkerett implementerte kalkedonsk kanon og ble de første som tok opp i seg en allerede eksisterende praksis med monastisk

¹⁰² Geltner 2008b: 85-86; Hillner 2015: 262-274.

¹⁰³ Meens 2019: 200-203; Rapp 2008: 121-148.

¹⁰⁴ Meens 2019: 210-212.

frihetsberøvelse på begynnelsen av 500-tallet. Det kan virke som om fraværet av sekulær myndighet gjorde at kirken i større grad måtte håndtere interne uregelmessigheter, og utviklet dermed selv institusjonelle strukturer, muliggjort av fremveksten av stabile klosterfelleskap.

Det asketiske tankegodset hadde mange fengselsmetaforer der man så på isolasjonen som et fengsel som holdt verdens fristelser ute. Dette fengselet handlet først og fremst om en mental sinnstilstand. Den østlige asketismen bragte også inn fangementaliteten, der man skulle vente på den endelige dommen ved kontinuerlig botgjørelse.

Selv om asketismen hadde et stort mangfold av uttrykk også på 500-tallet, har kapittelet også vist at den asketiske grunntanken med å leve adskilt fra en syndefull verden var viktig i formingen av stabile klosterfelleskap. Mens det i vest vokste frem regler som skulle diktere levesettet til asketene, viser jeg hvordan Justinian frontet mye av det samme tankegodset, gjennom lovgivning som skulle anvendes på munk og nonne. Selv om arkeologien ikke viser en rivende utvikling av klosterbygninger som er i tråd med beskrivelser i klosterreglene eller hos Justinian før på 700-tallet, får likevel klosterets rom større betydning som et hellig sted, og et egnet sted for å utholde bot gjennom en straffeperiode. Ideen om klosterets arkitektur lignet på et moderne fengsel med avgrensede fysiske barrierer og oversiktlige områder tilrettelagt for overvåkning av beboerne. De fysiske barrierene hadde som hovedfokus å stenge verden ute, ikke å frihetsberøve munk og nonne.

Som kapittelet viser, var munk og nonne regnet som eksperter på bot og utførelsen av denne. De gjorde også boten tilgjengelig for lekfolk og kunne operere som mellommenn i konflikter og assistere i botsutførelsen. Klosteret som huset eksperter på botsutførelse, kunne dermed bli utmerkede verter for de som var pålagt botsutførelse, ettersom de allerede levde i en aksept av gjensidig kontroll og assistere hverandre for å sørge for at boten ble gjennomført. På denne måten kunne samfunnet og relasjoner bli gjenopprettet på en best mulig måte, ved at lovbrøtere ble dømt til frihetsberøvelse i kloster.

4 Gregor den store

Gregor den store var en svært betydningsfull mann for sør-Italia i sin levetid, men også for ettertidens pavedømme. Hans mangfoldighet og talent kom til syne i en variert karriere som toppet seg da han ble valgt til pave, og tjente embetet i 14 år frem til sin død. Han måtte forhold seg til den verden Justinian hadde bygget, samtidig som han ble den største myndighetsperson som pave i Italia. Med utgangspunkt i sin bakgrunn fra klosterlivet, i tillegg til sin teologiske og juridiske tilnærming, videreutviklet han konseptet for frihetsberøvelse som straff og praktiserte dette i konkrete straffesaker.

4.1 Gregors historie

Gregor ble født omkring år 540 og vokste dermed opp i den justinianske tidsalder. Hans hjemsted var et krigsherjet Roma som kort tid før hans fødsel hadde blitt gjenerobret av Justinians general Belisarius. Gjenerobringen av Roma ble etterfulgt av pest, noe som gjorde at Gregors Roma var preget av krig og pest spesielt i hans formative år. Gregor kom fra en aristokratisk romersk familie. Familien var velstående og hadde eiendommer både i Roma og på Sicilia, og de sørget for at Gregor fikk den beste juridiske utdanningen som kunne skaffes. Bakgrunnen og utdanningen til Gregor ledet ham til en lovende karriere som byprefekt i Roma fra år 572, men i møte med egen samvittighet trakk han seg tilbake fra det offentlige livet bare et par år etterpå. Før Gregor avsluttet sin offentlige karriere døde hans far og etterlot ham familiens eiendommer, hvor Gregor bygde hele syv kloster. Selv ble han en del av klosteret som var tilknyttet eiendommen i Roma. Ifølge Gregor selv var årene i klosteret hans lykkeligste tid, og det var en motvillig Gregor som forlot klosteret da pave Pelagius II kalte ham til tjeneste. I første omgang ønsket Pelagius at Gregor skulle være en av hans syv diakoner som overså Roma, men i år 579 sendte Pelagius Gregor til Konstantinopel som sin ambassadør i det keiserlige hoff. Der ble Gregor værende i seks år før han returnerte til Roma og gjenopptok sine tjenester for paven, i tillegg til å tjene klostrene han hadde grunnlagt. Da pesten tok Pelagius sitt liv i år 590 ble Gregor igjen presset til å ta et embete han ikke ønsket, og dermed ble han den første pave med bakgrunn fra klosterlivet. Etter 14 innholdsrike år døde Gregor, og til tross for sin motvillighet, ble han en av de mest innflytelsesrike personene for etableringen av det middelalderske pavedømmet.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Harper 2017: 246; Straw 2019: 353-357.

Selv om Gregor vokste opp i den justinianske tidsalder og helt klart var en mann av Romerriket, måtte han klare seg uten særlig hjelp fra keiseren, ettersom Det østromerske riket aldri klarte å konsolidere området ordentlig. Den stadig svekkede innflytelsen av romersk administrasjon gjorde at de kirkelige myndighetene i området, og Gregor som dens øverste leder, måtte ta kontroll over sekulære oppgaver i Sør-Italia sammen med kirkelige. Gregor ledet under stadige krigstrusler fra Langobardene i tillegg til pester og oversvømmelser, og en administrativt svært utfordrende situasjon. I alle disse utfordringene som Gregor måtte håndtere vokste kirken frem som den mest levedyktige organisasjonen i sør-Italia, og arvet funksjonene til en stadig mer svekket sekulær myndighet. Mye av æren for dette skyldtes at Gregor tok på seg de oppgavene som var nødvendige for å ta vare på området. Dette innebar å sikre korntilførsel, betale soldater, betale løsepenger for fanger og ta på seg det offentlige juridiske ansvaret. Gregor gjenkjente kirkens administrative begrensning og sørget for et godt samarbeid med samfunnet og dets sekulære tjenestemenn, for å støtte opp om kirkens programmer. Omsorg for fattige og lettelser for de undertrykte var for Gregor mye viktigere enn behovet for å beskytte kirkens eiendom. Gregors veldedighet ble legendarisk ettersom han brukte mye av kirkens store inntekter til sosiale formål og nødhjelp. Selv om keiseren i Konstantinopel ikke fikk det grepet over Roma som han ønsket, opplevde likevel Gregor sitt virke som en del av keiserens rike og underlagt ham. Det var riktignok ikke alltid Gregor hadde støtte fra sin keiser i Konstantinopel og forholdet mellom de to måtte derfor til stadighet reforhandles.¹⁰⁶

Det er viktig å forstå at Gregor ikke tenkte langsiktig når han la grunnlaget for middelalderens pavestat. Sammen med mange andre var han overbevist om at de levde i de siste tider, ettersom det var en uvanlig stor mengde med naturkatastrofer før og under Gregors tid som biskop av Roma. Det var også store uroligheter og eksterne trusler samt klimaendringer som den senantikke lille istiden. Den urolige tiden gjorde at Gregor sin teologiske tilnærming var svært preget av troen på at han levde i de siste tider. Dette satte tydelige spor i Gregors utførelse av sine oppgaver, også i møte med monastisk frihetsberøvelse.¹⁰⁷

4.2 *Den store juristen*

Arven etter Gregor er synlig også i dagens samfunn, i teologi, kirkens lære, pavedømmets innretning og den katolske tradisjon, men også i den sekulære jussen. Noen av hans bidrag

¹⁰⁶ Harper 2017: 246; Straw 2019: 369-375.

¹⁰⁷ Harper 2017: 247-249; For mer om Gregor den stores liv, se Demacopoulos 2015.

hadde en enorm innflytelse på utviklingen som skred frem i vestens rettslige tradisjoner. Hans passasjer knyttet til usikkerhet og rimelig tvil rundt domfellelser, samt hans vektlegging av behovet for juridisk diskresjon for å avgjøre alvorlighetsgraden av den kriminelle handlingen, har satt spor for ettertiden. Ifølge historikeren Carole Straw, er Gregors humane råd om tilbakeholdenhet og diskresjon en forutsetning for vår moderne interesse for sosiale og økonomiske faktorer som begrunnelse for kriminalitet, og for å bevare rettighetene til den tiltalte.¹⁰⁸

Som leder for de kirkelige myndighetene i Roma utøvet Gregor rollen til en sekulær leder og dommer. Kirken hadde massive eiendommer som måtte forvaltes i henhold til gjeldende lovgivning. På samme måte som at Justinian sin lov inneholdt kirkelig og sekulær lovgivning, håndterte Gregor avgjørelser knyttet til både sekulære og kirkelige konflikter. Gregors rettslige avgjørelser og meninger fulgte i stor grad Justinian sin *Corpus Iuris Civilis* samt lovtilleggene, *Novellae*. Etter gjenerobringen av Roma opplevde området en tilstrømning av Justinian sine noveller, og det kan antas at Gregor kjente den juridiske konteksten godt. Den novellen som Gregor benyttet seg mest av var novelle 123, som omhandlet biskopers kriminelle jurisdiksjon over geistlige og monastisk frihetsberøvelse av dem. Når det kommer til monastisk frihetsberøvelse for lekfolk kan hans forgjenger Pelagius I muligens ha satt presedens for landområdet i år 559, gjennom et brev som beskrev monastisk frihetsberøvelse for lekfolk. Det er iallfall det første beviset for denne type straff for lekfolk i Italia, og kan ha hatt stor innflytelse på biskopene sin dommergjerning i området. I brevet gir Pelagius instruksjoner om at en utro kvinne skulle føres til et sikkert sted, i tilfelle hennes mann ikke ville ta henne tilbake. Dette tilfellet har blitt satt i samsvar med Justinians lov om utro kvinner fra år 556, som beordret utro kvinner til klosterlivet ved de tilfellene mennene ikke ville ha konene sine tilbake.¹⁰⁹ Det virker dermed som en rimelig slutning at dette «sikre stedet», som Pelagius adresserte, var et kloster, og at han også var godt kjent med Justinians novelle som kom bare tre år før brevet ble skrevet.¹¹⁰

Selv om Gregor var jurist, så han likevel på seg selv først og fremst som en pastor og hyrde for sine undersåtter. For å tilpasse tilnærmingen en kirkelig leder og sjelesørger skulle ha til ulike

¹⁰⁸ Straw 2019: 356, 365.

¹⁰⁹ Novelle 134.

¹¹⁰ Hillner 2011: 456-457; Straw 2019: 357.

typer mennesker, konstruerte Gregor et system for å skille mellom sosiale forskjeller og personlighetstyper.¹¹¹ Systemet bestod av 70 kategorier inndelt i 35 binære motsetninger. Kategoriene omfattet alt fra kjønn og alder, vurderinger av helse, ekteskapsstatus, rikdom og klasse, til skille mellom utdanninger og jobb, godt hell og ulykke. Han lagde profiler som bestod av ulike temperament og personlighetstyper, samt anlegg for konkrete dyder og laster. Ved hjelp av Gregors system kunne myndighetspersoner utøve diskresjon og kalibrere korreksjon forsiktig til det behovet som hvert enkelt individ hadde. For Gregor var herskeren en lege for sjelen, uttrykt gjennom evnen til å bry seg og finne ut hva et individ trengte, for deretter å administrere løsningen. Formålet med disiplinen var at den skulle være korrigerende og rehabiliterende for den skyldige part, uavhengig om det gjaldt en sekulær eller kirkelig sak. Gregor rettfærdiggjorde en liberal utøvelse og diskresjon, han trakk paralleller til en hyrde som ønsket sauene sine friske og ikke ødelagte. Dessuten mente han at ikke alle feil og synder hadde den samme ondskapen bak seg, noe som gjorde at byrden av skyld varierte. Han mente også at synderens gode handlinger burde inkluderes ved domsavgjørelse. Motivet til den kriminelle burde også vurderes som en mulig formildende faktor. Det var en ting å synde fra svakhet, en annen fra ondskap. De som stjal fordi de var fattige burde behandles annerledes enn de som stjal på grunn av grådighet. Gregor anerkjente altså situasjon, status, motivasjon og tvil som formildende årsaker. Den faktoren som Gregor var mest opptatt av var likevel den økonomiske faktoren, og hvordan den spilte inn i den kriminelle atferden.¹¹²

4.3 Gregors brevregister

I tiden som pave produserte Gregor en rekke brev, hvor ettertiden står igjen med et register på over 850 brev. Som Straw påpeker er ikke dette et komplett brevregister fra Gregors tid som biskop av Roma, så til tross for sin mengde brev må det antas at brevregisteret dokumenterer pavedømmet til Gregor ujevnt. Videre at de ikke er representative for hvordan Gregor fordelte oppmerksomheten sin gjennom de fjorten årene han var pave.¹¹³

Blant de mange brevene finnes en gruppe med brev som er svært interessante med tanke på monastisk frihetsberøvelse. Dette er arkiverte kopier av rettslige avgjørelser, gitt til ankende parter som hadde søkt Gregors innblanding i ulike disputer og saker. Brevene tar opp Gregors

¹¹¹ Gregors system finnes i *Hyrdeboken*, for engelsk oversettelse, se Demacopoulos 2007: 87-207.

¹¹² Straw 2019: 362-365.

¹¹³ Straw 2019: 353-357.

avgjørelser på en rekke ulike klager som parter brakte ham fra nær og fjern. Typiske klager inkluderte beslag av eiendom eller privilegier fra en slektning, nabo, lokale lekfolk, lokale maktperson eller kirkerepresentanter, eller de handlet om giftemål og familieanliggende som ekteskapsbrudd, testamenter og arv. Gregor hørte på den ankende parts klage og sendte dem hjem med et offisielt brev som anbefalte en dom i påvente av at saken skulle undersøkes av de myndigheter som Gregor utvalgte. Blant denne gruppen brev har historikere identifisert en håndfull som omhandler frihetsberøvelse i kloster. Det er disse som er hovedfokuset i analysen av Gregor og hans biskopers bruk av monastisk frihetsberøvelse. I søken etter relevante brev for oppgaven har jeg tatt utgangspunkt i brev som tidligere er identifisert i forbindelse med frihetsberøvelse i kloster. Deretter har brev som har tilknytning til disse blitt undersøkt, sammen med andre brev relevant for oppgaven. Gjennom undersøkelse av brevene, har jeg identifisert 24 som kan knyttes opp mot monastisk frihetsberøvelse.¹¹⁴ 24 brev er selvsagt ikke mange for å kartlegge i hvilken grad monastisk frihetsberøvelse fant sted og hvordan det kunne se ut, likevel gir de et godt inntrykk av hvem Gregor mente straffen skulle benyttes på og hvordan den skulle benyttes.¹¹⁵

Det er selvsagt svakheter ved å kun undersøke et utvalg av brevene til Gregor, men rammene for oppgaven tillot ikke å gjennomgå alle 866 brev, og vurderingen min er at utvalget og mengden brev som er undersøkt fra Gregor, likevel gir et rimelig grunnlag for å analysere hans forhold til monastisk frihetsberøvelse.

I de fleste identifiserte brevene er det Gregor som initierer monastisk frihetsberøvelse som mulig straff. Kun tre av brevene omtaler straffen som påført av en annen biskop, hvor Gregor bryter inn for å korrigere en feiladministrering av straffen.¹¹⁶ Som også Hillner peker på, bør ikke dette føre til slutningen om at monastisk frihetsberøvelse i kloster ikke var like vanlig hos andre biskoper, eller i tiden før Gregor og hans forgjenger Pelagius. Brevene deres, spesielt Gregor sine, gir oss simpelthen et innblikk i deres bruk av denne straffen, noe som vi ikke har bevarte kilder på hos andre i særlig grad. Gregors anvendelse var hovedsakelig i møte med konkrete saker som ble klaget inn til ham. Dermed ble hans avgjørelser i sin natur reaktive og

¹¹⁴ I sin artikkel fra 2011 identifiserer Hillner 21 brev med monastisk frihetsberøvelse omtalt, i boken fra 2015 nevner hun ytterligere brev i den forbindelse.

¹¹⁵ Hillner 2011: 439; Straw 2019: 371-375.

¹¹⁶ *Ep* 4.34; *Ep* 5.19; *Ep* 11.24.

ad hoc slik som Romerrikets lovgivning alltid hadde vært.¹¹⁷ En annen årsak til å anta at Gregor ikke brukte straffen mer enn andre biskoper, finnes ved å se på den kirkelige lovgivningen fra Gallia. Som tidligere vist var monastisk frihetsberøvelse godt etablert som straff allerede på starten av 500-tallet, ved sedvane og kanon. Det som var annerledes for Pelagius, Gregor og deres samtidige i Italia, var at de også kunne begrunne straffen i den offentlige lovgivningen som Justinian hadde inkorporert.¹¹⁸

Selv om det ikke finnes en koherent strategi i brevene til Gregor, gir de likevel innsikt i hans rasjonale for bruken av monastisk frihetsberøvelse. Jussen anvendes reaktivt i de sakene han ble presentert gjennom begjæringer, men han brukte i tillegg sin egen pastorale visjon da han påla reaksjoner tilpasset hvert ulike tilfelle og sammenheng. For å lande på riktig reaksjon tok han i bruk sine egne systemer som han hadde lansert gjennom Hyrdeboken, *Regula Pastoralis*. Som tidligere vist ønsket Gregor å ta høyde for mange ulike faktorer ved saken og personen ved foreskriving av straff. Diskresjon skulle brukes og avgjørelsen skulle verken ha en for moderat eller hard tilnærming. Et mer avslappet forhold til loven ved enkelte tilfeller kunne begrunnes, hvis det var nok formildende omstendigheter til stede. Gregor lot som regel den endelige avgjørelsen ligge hos sine delegater, og han oppfordret ofte til mildere straffer som verbal irettesettelse. Men ved enkelte tilfeller kan vi også se at Gregor tydelig foreskriver monastisk frihetsberøvelse.¹¹⁹

Analysen av brevene er delt opp i tre kategorier ut ifra hvem de potensielle lovbrøtterne er, angitt i brevenes beskrivelse. Den første kategorien består av såkalte asketer, mennesker som blir omtalt som munk og nonne. Den andre kategorien i analysen er de geistlige. Dette er kirkens egne ansatte, som biskoper, prester, diakoner, underdiakoner og lavere grader som *Clerici*. Den siste kategorien omhandler lekfolk, de som verken var tilknyttet et kloster eller kirken i sitt daglige virke. Kategoriene er valgt med bakgrunn i at de ulike gruppene har forskjellige historiske utgangspunkt i møte med klosteret.

4.3.1 Tvungen frihetsberøvelse blant asketer

Analysen starter med den gruppen som allerede før straffen var en del av klosterlivet, asketene. Av de undersøkte brevene har jeg funnet seks stykker som knytter asketer til monastisk

¹¹⁷ Harries 2019: 53-72; Humfress 2005: 161-184; Humfress 2011: 23-47; Miller & Sarris 2018: 1-50.

¹¹⁸ Hillner 2015: 293.

¹¹⁹ Hillner 2011: 441-442.

frihetsberøvelse.¹²⁰ Intuitivt kan man kanskje tenke seg at disse brevene er mindre interessante med tanke på monastisk frihetsberøvelse, ettersom dette er mennesker som allerede tok del i klosterlivet og hadde avlagt løfter og forpliktet seg frivillig til klosterfelleskapet. Det kan også være at brevene er noe mer perifere med tanke på problemstillingen i oppgaven. Likevel er det en stor forskjell på å ta del i klosterlivet frivillig mot det å være tvunget til å være der. Flere av asketene som fikk en dom måtte bytte til et annet kloster enn det stedet de opprinnelig hadde meldt seg frivillig til å være en del av. Innholdet i hverdagen ville nok også sett en del annerledes ut for mange av de som ble straffet med opphold, i forhold til de som var der frivillig.

Det første brevet i analysen er et utdrag adressert til en lokal kirkeansatt. Brevet handler om en munk som måtte bytte kloster som straff for sin overtredelse, og Gregor svarte bekreftende på en forespørsel om denne munken fortsatt skulle oppbevares der. «But as for the monk Valerian, whom you handed over without fault in the monastery of Saint John, situated in Classe, without doubt we want him to remain in that monastery.»¹²¹

Brevet gir ingen indikasjon på hvilken overtredelse denne munken hadde begått. Det som kan antas, er grunnen til at han ble flyttet til nettopp dette klosteret. Johannesklosteret, hvor munken uthold sin straff, var et kloster i byen Classe i regionen Ravenna og hadde tette bånd til Roma. Tilliten som klosteret tydelig hadde fra Gregor, ble nok ytterligere forsterket av at hans nære venn Claudius var abbed i klosteret.¹²² Det er også verdt å merke seg at dette området ble kontrollert av eksarken Romanus. Helt siden Justinians gjenerobring på 540-tallet hadde Ravenna vært den sivile administrative regionen for keiseren i Italia. Her holdt den øverste sivile lederen for provinsen til under tittelen eksark. Gregors brev vitner om at han i sin tid som pave hadde et noe anstrengt forhold til Romanus, som ble eksark på starten av 590-tallet. Roma hadde lenge før Gregor hatt et konkurrerende forhold til Ravenna om hvem som skulle være det kulturelle og administrative senteret for østromerne i vest, noe som nok preget Gregors forhold til eksarken. Bare to måneder tidligere konfronterte Gregor Romanus gjennom et brev, hvor han uttrykker irritasjon over eksarkens innblanding i det Gregor anså som kirkens anliggende.¹²³ Det virker nemlig som om Romanus beskyttet mennesker som flyktet fra klosterlivet og straffer som biskopene hadde idømt. Dermed kunne flyttingen av munken til

¹²⁰ *Ep* 4.6, 4.9, 5.4, 5.25, 8.8, 8.9.

¹²¹ *Ep* 5.25.

¹²² *Ep* 8.17, 8.18.

¹²³ Markus 1997: 143-162.

Johannesklosteret ha vært et grep for å hindre lovbrøteren i å søke tilflukt hos Romanus. Brevet gir dermed et godt eksempel på hvordan Gregor prøvde å beskytte straffeformen monastisk frihetsberøvelse, ved å bekrefte de klostrene som kunne ivareta straffegjennomføringen på den måten han ønsket det.

Selv om Gregor gjennom brevet ikke gir noe innsikt i hva munken Valerian hadde gjort, finnes andre eksempler som gir innsikt i asketers overtredelser. Et av brevene handler om en nonne som ble tvunget tilbake til sitt opprinnelige kloster, da det oppstod uorden der i etterkant av at hun hadde flyttet til et annet kloster. En nonne med tvilsomme motiver hadde tatt hennes plass og hindret klosterets funksjon. Gregor mente overføringen var ugyldig og hun måtte returnere til sitt opprinnelige kloster, sånn at klosteret kunne fungere på en god måte igjen. Nonnen som skapte uorden skulle straffes ved å bli sendt til en annet kloster.¹²⁴ Det kan argumenteres for at dette brevet havner i straffekategorien flukt fra kloster, ettersom den ene nonnen skiftet kloster uten tillatelse fra biskopen. Den andre nonnens straff kan begrunnes med misbruk av stillingen. Flukt fra kloster ser ut til å ha vært den mest vanlige grunnen for at Gregor adresserte monastisk frihetsberøvelse for asketer. Tre av de seks brevene som angikk asketer er helt klart begrunnet i flukt fra kloster, i tillegg til brevet ovenfor hvor den ene parten muligens også kan plasseres i denne kategorien.¹²⁵ Nedenfor følger et av brevene fra denne kategorien. Gjennom to brev blir både den lokale biskopen og en av Gregors agenter, *defensor*, adressert for å løse saken.

Therefore, put aside all postponement and every excuse, and together with our brother and fellow-bishop, Vitalian, hasten to arrest the daughter of Tullianus, a general of glorious memory, as she has thrown out the religious garment which she had assumed of her own accord, and has disgraced herself with lay attire. Recall her quickly to her religious habit, and send her to the convent, where she can be strictly guarded in every way. And do not permit her custody to be relaxed to any extent, until you receive a letter from us again.¹²⁶

I dette tilfellet har en nonne forlatt klosteret hun var forpliktet til og returnert til samfunnet. Det kan virke som om Gregor ønsket å tvinge nonnen tilbake til det samme klosteret som hun hadde forlatt, men at hun måtte leve under et strengere regime som vanskeliggjør ny flukt. Gjennom brevet forteller Gregor at strengheten i regimet hun skulle plasseres i var nødvendig, slik at hun

¹²⁴ *Ep* 5.4.

¹²⁵ Brev som omhandler flukt fra kloster er *Ep* 4.6, 8.8, 8.9. 8.8 og 8.9 omtaler samme sak.

¹²⁶ *Ep* 8.9.

kunne lære hvor ond den begåtte synden var. Ettersom hun selv ikke innså sin egen bortkommenhet, skulle straffen hun ble utsatt for gi innsikt i dette. Det er verdt å merke seg at Gregor henviser til at regimet er midlertidig, ettersom forholdene kunne endres ved nye instruksjoner fra han.¹²⁷ Dette passer med Gregors forståelse av at overtredelser måtte straffes, men at målet var gjenopprettelse og forsoning. Utfordringen virker å være at lovbrøyteren ikke innså egen synd og dermed måtte en erkjennelse av denne fremmes. Hun kunne gjennom anger gjenopprette forholdet til Gud og relasjonene som var rammet av overtredelsen. I *Ep* 4.6 gir Gregor etterforskerne myndighet til å avgjøre straffen for nonnen som har flyktet før hun skulle vende tilbake til klosteret. Det kan være at Gregor peker på en mildere straff her ettersom hun ble forført av en kirkelig ansatt til å flykte, altså en formildende omstendighet.

Et asketisk eksempel fra brevene som ikke omhandler flukt fra klosterlivet finnes på Sardinia i et brev til biskop Januarus i år 593. Her var det et nylig oppstartet kloster for nonner som ikke hadde noen geistlige til å ha oversyn med dem. Dermed måtte nonnene selv til stadighet oppholde seg utenfor klosteret for å administrere oppgaver, samt supplere på inntekten. Gregors instruksjoner omhandlet de nonnene som hadde blitt fristet til å begå overtredelser i tiden de hadde tilbrakt utenfor klosteret. Gregor tok også for seg mennene som potensielt førte nonnene på avveie.

Yet if any of them, through the earlier freedom, or through an evil custom of impunity, has either been seduced in the past or will be dragged down into the abyss of adultery in the future, we want her to suffer the severity of appropriate punishment, and then be consigned to another stricter convent of virgins, to do penance. There let her improve herself with prayers and fasting and penitence, and let her provide a fearful example to others of a stricter discipline. But the man who is found in some wicked act with women of this sort, must be deprived of communion, if he is a layman. If he is a cleric, he must also be removed from his office and be confined to a monastery, to bewail his failures in self-control for evermore.¹²⁸

I dette tilfellet ønsket Gregor overtrederne overført til et annen mer strengt kloster. Instruksene til Gregor nevner konkret at bot skulle gjøres som en del av straffen. Straffen som Gregor instruerte skulle være en lærende straff med mål om å forbedre vedkomne. I tillegg var straffen ment å være allmennpreventiv, på den måten at den skulle virke avskrekkende på de som

¹²⁷ *Ep* 8.8.

¹²⁸ *Ep* 4.9.

observerte straffegjennomføringen. Gregor nevner spesifikt bønn og faste som metode for forbedring av karakteren.¹²⁹ Det kan tenkes at klosteret som disse nonnene var en del av ikke hadde de rammene som Gregor ønsket for et kloster, i form av å følge en klosterregel,¹³⁰ og at han dermed anså han dette strengere klosteret som et mer passende sted for å oppfylle formålet.

Brevet instruerte også kort at geistlige som hadde vært involvert i lovbrudd knyttet til disse nonnene, skulle miste sine stillinger og bli frihetsberøvet i et kloster. Seksuelle overtredelser fra geistlige, som brevet beskriver, var en overtredelse Gregor ønsket å slå hardt ned på. Han beskriver i et annet brev at denne type overtredelse blant geistlige automatisk skulle føre til tap av stilling. Det skulle heller ikke være mulig å få tilbake stillingen etter et slikt lovbrudd.¹³¹ Beskrivelsen av straffen for mennene på Sardinia er ordknapp. Dette kan tyde på at frihetsberøvelse av geistlige var kjent praksis for biskopen som var mottaker av brevet. Lengden på klosteroppholdet angis heller ikke. Selv om Gregor ønsket denne type overtredelse varig fjernet fra kirkens utøvende organ, virker det lite sannsynlig at disse var tiltenkt en varig tilværelse i kloster ved tvang.

Dette brevet er det eneste eksemplet på at Gregor innførte noe som kan ligne et program knyttet opp mot monastisk frihetsberøvelse. Gjennom å detaljert beskrive konsekvensene for ulike grupper mennesker som hadde begått et bestemt lovbrudd, generaliserer Gregor opp mot denne konkrete hendelsen. Hillner mener det ikke skal legges for mye i at brevet er et eksempel på at Gregor beskrev programlignende tiltak for monastisk frihetsberøvelse. Det er vanskelig å være uenig ettersom dette er det eneste tilfellet som er beskrevet. Det gjaldt kun en konkret hendelse og omtalte kun Sardinia, uten at tiltakene hadde noen ytterligere gyldighet.¹³²

Eksemplene over, fra asketer som potensielt ble dømt til monastisk frihetsberøvelse, er noe av det som forteller mest om innholdet i straffen og valg av sted for straffegjennomføring. Klosteret hadde allerede metoder for botsutførelse som straffet overtredere internt i det klosteret man var forpliktet til. Dette gjaldt iallfall de stedene som fulgte en klosterregel eller var

¹²⁹ Dette er det eneste eksempelet der Gregor viser til konkret innhold i straffen. Straffens innhold burde dermed være kjent for alle som mottok instruksjoner angående monastisk frihetsberøvelse.

¹³⁰ *Regula* trengte ikke å bety en skreven klosterregel på 500-tallet. Likevel viser dette at Gregor mener et passende kloster er overgitt til ideen om stabilitet og lydighet til abbedens eller abbedissens autoritet, Hillner 2011: 448; Diem 2019: 214-236; Rousseau & Diem 2020: 162-194.

¹³¹ *Ep* 4.26.

¹³² Hillner 2011: 440.

underlagt abbeden i en tydelig hierarkisk struktur.¹³³ Dermed ble de mest vanlige overtredelsene som Gregor og andre biskoper måtte adressere, flukt fra livet som asketene hadde forpliktet seg til ved løfter. I disse tilfellene viser brevene at Gregor ønsket å bruke kloster han hadde tillit til og i tilstrekkelig grad opplevde som strenge nok for å holde ustyrlige asketer på plass. I all hovedsak virker det som om straffen var ment som et midlertidig tiltak. Gregor ønsket å opprettholde og beskytte monastiske institusjoner som han så på som essensielle i samfunnsstrukturen. Samtidig var han opptatt av at de individuelle overtrederne ble utsatt for en herskers vrede, sånn at de kunne angre sine overtredelser og få tilgivelse fra Gud og fra sine fellesskap.

4.3.2 Geistlighets frihetsberøvelse

Den desidert største gruppen knyttet til monastisk frihetsberøvelse i Gregors brev er de geistlige.¹³⁴ Dette kan delvis forklares av at Gregor som biskop av Roma var forventet å involvere seg i anklager rettet mot geistliges dårlige oppførsel. Den kristne tradisjonen hadde lenge gjort krav på biskopers rett til å dømme hverandre og deres underordnede geistlige når det kom til kirkens anliggende.¹³⁵ Biskopene hadde siden Konstantin blitt regnet som en del av eliten og nøy privilegiene som kom i form av skattefritak og straffeutmåling ved lovbrudd.¹³⁶ Justinian sine lover pekte på monastisk frihetsberøvelse som en straff for eliten, hvor biskopene var selvskrevne. De lange linjene og tradisjonene med monastisk frihetsberøvelse spesielt fra Gallia, tyder på at dette var en svært vanlig straff for biskoper.¹³⁷ Som pave var Gregor først og fremst en kirkelig leder som vektla viktigheten av at de kirkelige ansatte utøvet sitt virke som ledere for kirken på en rettferdig og ansvarlig måte.

4.3.2.1 Biskoper

De første eksemplene på geistlige som ble straffet, er hentet fra brev hvor Gregor adresserte biskoper som hadde begått overtredelser.¹³⁸

¹³³ BR 43-46.

¹³⁴ Jeg har registrert 14 brev som omhandler disiplinering av geistlige i form av frihetsberøvelse i kloster: *Ep* 1.42, 1.66, 3.49, 4.9, 4.24, 5.1, 5.17, 5.18, 5.19, 8.11, 9.25, 11.24, 12.10, 13.46.

¹³⁵ Hillner 2015: 283.

¹³⁶ Om biskoper som elite i tiden frem mot senantikken, se Rapp 2000: 379-399.

¹³⁷ Hillner 2015: 290.

¹³⁸ Jeg har identifisert 4 brev som omhandler biskoper, *Ep* 3.49, 8.11, 12.10, 13.46.

... we want Paul, who was once a bishop, to remain in the monastery in which he is now doing penance. But as for the items that were found in his possession, you will take care in every way to preserve them in the treasury of the church.¹³⁹

Brevet gir et eksempel på en biskop som hadde blitt dømt til monastisk frihetsberøvelse for tyveri av kirkens eiendom. Dette skal ikke ha vært en uvanlig anklage mot kirkeansatte, spesielt på grunn av de mange kirkene som måtte stenge i forbindelse med krig og hvor inventaret skulle flyttes ut av kirken.¹⁴⁰ Den frihetsberøvede biskopen som også hadde mistet bispeembetet, virker ut ifra brevet å skulle gjøre kontinuerlig bot mens han satt i klosteret. Dette kan potensielt beskrive at han som del av klosteroppholdet måtte ta del i klosterets rytmer og rutiner som også inneholdt botspraksiser som bønn og faste. Det er likevel interessant at brevet distinkt skiller det å gjøre bot fra at han er frihetsberøvet i klosteret. Det kan ha vært en åpning for at straffen var midlertidig ettersom Gregor tilsynelatende avviste en forespørsel på om oppholdet i klosteret skulle avsluttes. Det viser iallfall at det ikke var tydelig kommunisert at biskopen hadde tatt del i en livslang straff. Selv om det i dette tilfellet er vanskelig å slå fast om monastisk frihetsberøvelse som straff var ment å være midlertidig, har vi andre eksempler på at dette var tilfelle for biskoper.

I det neste eksemplet gratulerer Gregor biskop Zara med å ha gjennomført et opphold i kloster og gjort seg ferdig med straffen, slik at han kunne vende tilbake til sitt virke som biskop.

Just as punishment is rightly due for a persistent fault, even so pardon should be conceded to those showing better sense. For as the former rightly arouses anger against oneself, so the latter normally promotes concord straightaway with one's goodwill. Neglect had first driven your Fraternity to fellowship and communion with Maximus, but afterward the gravity of priesthood returned to your mind, and withdrew you from him. As a result, you did not suffer to be content with merely breaking with him, but you bewailed your past sins, as you withdrew into the seclusion of a monastery. For that reason you should not doubt that you have been received in

¹³⁹ *Ep* 3.49.

¹⁴⁰ Martyn 2004: 268, note 154; Det eneste brevet jeg kan se utenom dette som omtaler tyverier blant geistlige av kirkelig eiendom er *Ep* 12.10, men det var i forbindelse med en biskop som ble avsatt og måtte forlate kirkens eiendom. Han ble i etterkant av dette anklaget for å ta med seg ting som ikke var hans. I tillegg er det brev som ikke nevner type lovbrudd.

our grace and communion. For as much as the wrongdoing of your Charity had offended us before, your repentance has appeased us to the same extent.¹⁴¹

Biskop Zara hadde angret på at han tok parti med den utstøtte Maximus, og ønsket å bli tilgitt for denne overtredelsen. Brevet var en oppfølger til et tidligere brev sendt 8 måneder tidligere hvor Gregor ba Zara om å angre sine overtredelser gjennom å isolere seg ved et klosteropphold. Gjennomføringstiden tyder på at Gregor anså Zaras anger som formildende og dermed satte straffeutmålingen på linje med et mindre alvorlig lovbrudd.¹⁴²

Det neste eksempelet på biskoper dømt til monastisk frihetsberøvelse, er hentet fra slutten av Gregors tid som pave. Gregor gir instruksjoner over flere brev til sin utsending som skulle undersøke to biskopers anke fra det bysantine Spania.¹⁴³ Biskopene hadde blitt avsatt av et lokalt kirkemøte da de havnet i unåde hos guvernøren som senere hadde avgått med døden. Anken argumenterte for at det ikke hadde vært en anstendig rettssak som førte til avsettelsene av de to biskopene.¹⁴⁴ Utdraget fra brevet beskriver den potensielle straffen som ventet de biskopene som avsatte og trådte inn i plassen til en av de biskopene som ble avsatt, skulle ankens innhold medførte riktighet.

But those who condemned him, contrary to a fear of God and the statutes of canon law, must be excommunicated and sent to a monastery to do penance for six months, in such a way, of course, that if a danger of death should happen to threaten any of them, he should not be denied the blessing of his final voyage. But that bishop who rashly sought to obtain his office while he was alive, must be deprived of his priesthood and banned from any Church ministry (...) ¹⁴⁵

Saken gir for det første, et tydelig eksempel på midlertidig frihetsberøvelse gjennomført i et kloster. Det fremgår ikke om etterfølgende etterforskning førte til de nevnte dommene i brevet, men brevet viser uansett eksempler på hvordan Gregor foreskrev midlertidig frihetsberøvelse som straff. Brevet viser også et eksempel på at man kunne bli ekskommunisert i kombinasjon med straffen monastisk frihetsberøvelse. Som ekskommunisert hadde eks-biskopene ingen plass i kirkefellesskapet, noe som sannsynligvis satte dem nederst i klosterets hierarki.¹⁴⁶ Brevet

¹⁴¹ *Ep* 8.11.

¹⁴² *Ep* 7.17.

¹⁴³ *Ep* 13.46-49.

¹⁴⁴ Martyn 2004: 859, note 144.

¹⁴⁵ *Ep* 13.46.

¹⁴⁶ *BR* 53, 58, 60, 63; Hillner 2011: 447.

viser også hvordan Gregor var opptatt av at ingen skulle bli fordømt i evigheten, også lovbrøytene kunne be om tilgang til nattverden ved fare for død. Brevet gir ingen indikasjon på at embetet til biskopene skulle bli tatt ifra dem. Dermed er det sannsynlig at stillingene deres i kirke og samfunn ble gjenopprettet etter 6 måneder i klostret. Gregor åpner i brevet opp for muligheten til mildere straff hvis det forelå formildende omstendigheter.

But if the bishops mentioned under sentence of condemnation or removal from office should have confessed of their own accord that they consented and did such things through fear of Stephen's judgment, their time should be shortened and the manner of their penance moderated.

Hvis biskopene hadde gitt sitt samtykke i saken på grunn av frykt eller press, skulle dette føre til kortere tid som frihetsberøvet i klosteret og en mer moderat bot. Her viser Gregor at han tok hensyn til individets karakter og omstendigheter ved straffeutmålingen. Dermed ble veien til gjenopprettelse kortere og enklere for dem som ble knyttet til formildende omstendigheter.

Til tross for at Gregor i størst mulig grad ønsket overtrederen tilbakeført, hadde han likevel en grense der biskopers overtredelser fortjente varig opphold i kloster. Gregor forteller i et brev fra år 602 om en biskop som hadde mistet embetet fordi han hadde begått en seksuell overtredelse.¹⁴⁷ Etter å ha mistet embetet, tok han seg inn i den nye biskopens bopel ved hjelp av sekulære dommere, og på voldelig vis tok han eiendeler han mente var sine. Gregor beordrer at denne tidligere biskopen skulle frihetsberøves i et kloster frem til han under tvang hadde gitt tilbake det som ikke var hans. Hvis han heller ikke etter dette aksepterte realitetene og fortsatte å snakke ondt om bispedømmet, ønsket Gregor at han skulle plasseres i kloster for botsutøvelse for resten av livet.

Brevet som er fra år 602 indikerer at Gregor hadde tilgang til kloster hvor det var fysisk mulig å holde noen ved tvang uten samarbeid.

4.3.2.2 Øvrig geistlighet

Det var ikke bare biskoper av geistligheten som ble dømt til klosteropphold. Det er mange eksempler på at vanlige geistlige fikk denne straffen. Eksempelet under viser medlemmer av den høyere geistligheten som hadde brutt keiserens offentlige lov.

¹⁴⁷ Ep 12.10.

(...) the deacon Opilio as well as Servusdei and Crescentius, clerics of the church at Venafro, having forgotten their fear of the coming judgment, have sold holy treasures from the aforesaid church to some Jew, dreadful to relate. (...) please do not delay in binding them in penitence, so that with their tears they can wash away an offense so evil and so great.¹⁴⁸

Brevet nevner en diakon og to prester som tilhører samme gruppe geistlige. Disse har brutt offentlig lov ved å selge kirkelig eiendom til en jøde. Det er to ting som er verdt å merke seg ved dette korte brevet. Det ene er Gregors beskrivelse av dommens dag som korrigerende faktor for atferden. Det andre er beskrivelsen av botens funksjon, som kunne vaske vekk overtredelsen ved hjelp av tårene til den angrende. Ettersom dåpen var noe som kunne skje en gang i livet fikk boten en lignende symbolsk funksjon der tårene ble en erstatning for dåpen. På denne måten ble syndene vasket vekk, og man kunne igjen bli en del av det kristne fellesskapet. Gregor brukte analogien i flere av brevene sine,¹⁴⁹ noe som underbygger at hans intensjon ved straffens formål først og fremst var gjenopprettelse.¹⁵⁰ Gregor sin beskrivelse av tårer som skyller vekk forsømmelser, minner om Benedikts regel angående fastetid.

(...) råder vi fellesskapet til i alle fall å bevare sitt liv rent i fasten, og å skylle bort tidligere tiders forsømmelser i løpet av disse hellige dagene. En verdig måte å gjøre dette på er å holde oss unna alle laster og vie oss til bønn med tårer, åndelige lesning, hjertets anger og forsakelse.¹⁵¹

Selv om straffen for Gregor hadde som mål å sørge for gjenopprettelse beskriver han ofte straffen som et fysisk onde som skulle føre til anger, noe som igjen gjorde opp for overtredelsen man hadde begått. I det neste tilfellet er det sannsynligvis pisking som beskrives som det fysiske onde.

But as for the cleric Paul, he is said to have been discovered sinning on many occasions and, despising his habit, he has reverted to life as a layman and has fled to Africa. If that is so, once he has first suffered corporal punishment, we order him to be handed over for penance. Thus, in accordance with the apostolic sentence, his spirit may be saved through carnal affliction and

¹⁴⁸ *Ep* 1.66.

¹⁴⁹ *Ep* 3.29, 4.24, 9.25, 12.10.

¹⁵⁰ I allfall at angeren, som fører til tårer, leder til tilgivelse. Angeren måtte noen ganger tvinges frem gjennom bot som ble pålagt.

¹⁵¹ *BR* 49.

with a continuous flow of tears he can wash away the early disease of sins, which he is said to have contracted through wicked deeds.¹⁵²

Gregor beskriver her at kroppslig lidelse kunne føre til at overtrederens ånd ble frelst. Personen det er snakk om var en lavtstående geistlig på flukt, noe som kan være grunnen til at fysisk påkjenning foreslås.¹⁵³ Gregor skriver også i et av sine tidlige brev til Sicilia, at alle lag av geistligheten kunne straffes ved monastisk frihetsberøvelse.¹⁵⁴ Eksempelet over beskriver ikke hva overtredelsene bestod av, bare at de var gjentakende. Overtredelsen kvalifiserte iallfall til en dom basert på offentlig lov, men som tidligere kirkeansatt ønsket Gregor at overtrederen også skulle gjøre bot i det som sannsynligvis ville vært et kloster. Det var omtanken for overtrederens sjel som var motivasjonen til Gregor i det som kan oppfattes som en brutal straff. Siden dette var en gjentakende overtreder som i tillegg flyktet fra ansvaret sitt, måtte tiltakene stå i henhold, slik at en kosmisk gjenopprettelse iallfall var mulig.

Gregor viser gjennom brevene sine mange varianter av monastisk frihetsberøvelse og hva det skulle lede mot. Dette kan tyde på at et bredt spekter av monastisk frihetsberøvelse var utbredt blant biskopene i Italia. Gregor viser iallfall hvordan han evner å differensiere straffen fra individ til individ og fra sak til sak.

Furthermore, in response to your Fraternity's inquiry, we have decided that the deacon and abbot, whom you indicate has been removed from Porto Venere, should not even be able to be recalled to Holy Orders. Indeed, it is proper for you to deprive him of his holy office and condemn him to penitence. If his acts and way of life deserve it afterwards, he should obtain the office of prior among the other monks, but only when you decree it. Sub-deacons also, bound by the same sort of fault, should be deposed irrevocably from their office, and should receive communion among laymen.¹⁵⁵

¹⁵² *Ep* 4.24.

¹⁵³ Kirken adopterte etter hvert den romerske straffen pisking, blant annet som en reaksjon på at botsutøvelsen mistet noe av sin sosiale stigma på slutten av 400-tallet av. På 500-tallet hadde dette blitt en vanlig straff for prestskapet, til tross for at straffen ikke var en del av den kirkelige kanon. Hillner 2015: 74-75. Straffen ble kritisert av senantikkenes biskoper, blant annet kritiserte Gregor patriarken av Konstantinopel for å piske en prest i *Ep* 3.52, selv om Gregor andre steder virket komfortabel med straffen. Dossey 2001: 98-114.

¹⁵³ Geltner 2008b: 85-86; Hillner 2015: 262-274.

¹⁵⁴ *Ep* 1.42.

¹⁵⁵ *Ep* 5.17.

Tilfellet over viser at Gregor ikke tillot geistlige som hadde blitt avsatt å få stillingene sine tilbake. Dette begrunnet han med at det ikke ville vært avskrekkende nok. Hans mål med straff var gjenopprettelse, men å forhindre lovbrudd før det skjedde var et like viktig punkt. Avskrekkelse var for Gregor en viktig faktor i å hindre andre fra å gjøre den samme overtredelsen. Han prøvde likevel å finne en plass til den tidligere diakonen etter endt straffgjennomføring, ved å åpne opp for en stilling som prior i klosteret, hvis hans livsførsel fortjente det. Underdiakonen som også er nevnt, fikk ikke den samme muligheten, men måtte innordne seg med lekfolk. En sannsynlig forklaring på forskjellsbehandlingen kan være at diakonen også var abbed i klosteret fra før og at forskjellen i rang dermed ikke nødvendigvis var det avgjørende.

Brevene viser mange eksempler på Gregors bruk av monastisk frihetsberøvelse for geistligheten og at han mente at dette var en straff som kunne anvendes på hele det geistlige hierarkiet. Videre viser de eksempler der denne form for straff var ment midlertidig. Midlertidigheten kunne forekomme ved at biskopene ga nåde etter en tid, eller ved å fastsette en konkret straffeutmåling i forkant. Spesielt viser brevene at Gregor anvendte en kortere tidsbestemt straff i de tilfellene han anså overtredelsen som mild og ønsket gjeninnsettelse av de geistlige i sine opprinnelige posisjoner. Det er likevel noen ganger det er vanskelig å se om Gregor åpnet for en midlertidighet i straffen. Spesielt i møte med vrang, gjentagende overtredere som ikke viste anger før dommen hadde falt. Disse overtrederne måtte få vasket vekk smusset som synden hadde påført dem ved hjelp av angrende tårer. Her virker Gregor å være mest opptatt av å gjenopprette en kosmisk rettferdighet, og som et resultat var det en herskers plikt å straffe urettferdighet. På den måten ble Guds vrede mindre på dommens dag både mot overtrederen og herskeren. Gregor kunne også bruke avskrekking og true den geistlige med monastisk frihetsberøvelse for å få den til å gjøre opp for sitt overtramp. Dette kommer tydelig frem i brevet om biskopen som hadde mistet embetet sitt på grunn av en seksuell overtredelse, hvor Gregor bruker straffen som et pressmiddel for at han skal gi tilbake eiendom som han potensielt hadde tatt med seg fra kirkekontoret da han forlot det.¹⁵⁶ I nevnte sak var varig frihetsberøvelse nødvendig kun hvis overtrederen aldri viste anger eller gjorde opp for seg. Da det ikke var noe håp for overtrederen å gjenopprette sine relasjoner i verden, gjenstod målet om en kosmisk gjenopprettelse som forhåpentligvis kunne oppnås ved tvungen bot i kloster for resten av livet.

¹⁵⁶ *Ep* 12.10; straffen blir brukt som pressmiddel kun i en annen sak beskrevet i *Ep* 3.40 & 3.42.

Til nå har oppgaven tatt for seg eksempler på monastisk frihetsberøvelse knyttet til mennesker som lå under autoriteten til kirken, enten i form av å være asketisk eller geistlige. Dermed står de menneskene som ikke hadde dette formelle forholdet til kirken igjen, lekfolk.

4.3.3 Frihetsberøvelse av lekfolk i kloster

Som oppgaven har vist ble monastisk frihetsberøvelse for lekfolk en del av den offentlige loven under Justinian. Det finnes ikke så mange brev fra Gregor som omhandler lekfolk,¹⁵⁷ men det er et ganske stort mangfold av overtridere som blir presentert gjennom disse brevene. Dette kan tyde på at monastisk frihetsberøvelse hadde en plass i straffeutmålingen til mange samfunnslag, også blant lekfolk. Også for denne gruppen, virker det som at Gregor ikke begrenset straffeutmålingen til type overtrudelse, men hvilken karakter overtruderen hadde og hvor vrang han oppførte seg i møte med oppgjøret.

I et brev adressert både til en abbed og til administratoren i Palermo skriver Gregor at ingen kan dømmes uten en rettssak. Dette var en respons på at lekmannen Boniface hadde klaget til Gregor om at han var utestengt fra nattverden uten grunn. Gregor ønsket denne saken undersøkt på en rettferdig måte, og minnet i kjent stil om Guds dom som måtte fryktes i søken etter rettferdighet. Deretter tar brevet en litt annen retning.

And if in your inquiry it become obvious that he is to be charged for some criminal act, then from our authority let him not only be deprived of the body and blood of our Lord, but also be thrust back in a monastery, where he should do penance, so that he can purge the stains of his crime with a suitable lamentation before the eternal judge.¹⁵⁸

Hvis videre undersøkelser viste at Boniface var fratatt nattverden på riktig grunnlag, ønsket ikke Gregor at straffen bare skulle opprettholdes, men utvides til å gjelde monastisk frihetsberøvelse også. Det at en lovbruter ikke angret egne synder og gjorde bot for dem, var for Gregor en grov overtrudelse i seg selv og måtte slås hardt ned på. Som han skriver tidligere i brevet: «If we put off pursuing and punishing those matters about which God is bitterly offended, we certainly provoke the patience of his divinity to anger.»

¹⁵⁷ Jeg har registrert 6 brev som omhandler lekfolk, *Ep* 1.18, 3.27, 3.40, 3.42, 4.34, 9.205; Hillner 2011, inkludere også lekfolk *Ep* 1.42, noe jeg selv ikke klarer å finne basert på den engelske oversettelsen.

¹⁵⁸ *Ep* 3.27.

Eksemplet viser godt hvordan Gregor sin endtidsforståelse påvirket hans tilnærming til teologi og ikke minst juridisk utøvelse. Han forventet at dommens dag var nært forestående, og det var viktig at herskerne gjorde jobben sin ved å straffe sine undersåtter slik at de kunne hjelpes til anger og mildne Guds dom. Jo større grad det jordiske livet reflekterte en himmelriketankegang, jo mer klar var man for dommens dag. Dessuten ville straffen for uoppgjorte overtredelser som var begått av undersåtter bli overført til dem som hadde makt til å gjøre noe med det, på dommens dag.¹⁵⁹ Det var derfor viktig for Gregor at også lekfolk som ikke ønsket å gjøre opp for seg ble tvunget til dette. Vrange overtreidere som ikke viste anger måtte vises vrede, noe som igjen skulle tvinge frem anger og gi plass for nåden. Gjenopprettelsens vei lå klar, først og fremst i møte med Gud men ofte også i møte med samfunnet og fellesskapet. Brevet sier ingenting om straffen i klosteret er på livstid eller om det var muligheter for å slippe tilbake i samfunnet igjen, men det neste brevet kan i enda større grad oppleves som midlertidig frihetsberøvelse for lekfolk.

I dette brevet hadde diakonen Evangelus i Sipontos kirke klaget til Gregor over at biskopen Felix som var i samme kirke, overså overtredelsen utført av sitt barnebarn Felix junior.¹⁶⁰ Ifølge diakonen hadde Felix junior lurt og forført hans ugifte datter. På bakgrunn av dette sendte Gregor et skarpt brev til biskopen om at han måtte rydde opp i saken.

We have heard that the above-mentioned Felix deceived and seduced the daughter of your deacon, Evangelus. If this is true, although he should be punished with a heavy penalty, according to the law, yet we alleviate the harshness of the law to some extent, seeing that it should be settled in the following way. That is, he should either marry the girl he defiled or else, if he thinks he must refuse, he should certainly receive quite severe corporal punishment, and should be excommunicated, and shut away in a monastery, where he can pay penance. He should not be allowed to leave the monastery without our express order.¹⁶¹

Gregor viser i brevet til at den romerske straffen for denne type seksuell overtredelse kunne være døden,¹⁶² men her trekker han inn sin pastorale tilnærming som mer barmhjertig enn loven og peker på alternative løsninger.¹⁶³ Den beste løsningen for Gregor var at Felix junior giftet

¹⁵⁹ *Ep* 4.23, denne kosmiske skremnelsen kunne fra Gregors side også være et grep for å ansvarliggjøre andre domsmyndigheter til å ta tak i samfunnsproblemene.

¹⁶⁰ Felix Junior kan også ha vært biskopens nevø.

¹⁶¹ *Ep* 3.42.

¹⁶² Hillner 2011: 459; NJust 143.

¹⁶³ Martyn 2004: 263, note 135.

seg med jenta. Han anså dette som den beste løsningen for en gjenopprettelse som førte til minst mulig skade for samfunnet og enkeltpersoner. Alternativet for Gregor var at Felix junior skulle frihetsberøves ved et klosteropphold, hvor han måtte gjøre bot for sine overtredelser. Dette alternativet kan virke som en trussel som skulle tvinge Felix junior til å akseptere løsningen som skulle sikre at relasjonene og samfunnet kunne gjenopprettes.¹⁶⁴ Gregor poengterte at en potensiell utgang fra klosteret kun skulle tillates ved en konkret ordre om dette fra Roma.¹⁶⁵ Det åpnes dermed opp for at Felix sin potensielle straff var av den midlertidige sorten. Selv om denne lekmannen var barnebarnet til en biskop beordret Gregor at han skulle piskes før han gikk inn i klosteret.

I et annet brev som adresserte familien til geistlige, ønsket Gregor at enken av en underdiakon skulle slippes ut av klosteret. Gregor mente hun var urettmessig sendt dit, på bakgrunn av at hun ikke levde i sølibat i sitt nye ekteskap.¹⁶⁶ Gregor var tydelig på at enken ikke hadde gjort noe galt i denne situasjonen, og krevde at hun skulle få vende tilbake til sin nåværende ektemann.¹⁶⁷

Det siste brevet knyttet til lekfolk er adressert til biskop Januarius i Sardinia. Her oppfordrer Gregor biskopen til å i større grad håndtere avgudsdyrkere og praktiseringen av folketro.

For we exhort your Fraternity more strongly to be on guard with pastoral care against the worshippers of idols and soothsayers and fortune tellers, and to preach against men of this sort in public, among the people, and to recall them with persuasive encouragement from the corruption of such great sacrilege and from the intensity of divine judgement and from danger in their present lives. Those you find unwilling to improve and correct themselves from such belief, we want you to arrest with fervent zeal, and indeed, if they are slaves, beat them with lashes and torments, by which they might achieve purification. But if they are free men, they deserve to be confined, and they must be directed through strict penitence, so that those who are contemptuous of words they hear that are salutary and recall them from the danger of death, might at least be brought back to the desired sanity of mind by their bodily torment.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Denne bruken av frihetsberøvelse som avskrekking for å styre en konkret atferd finner vi i også i *Ep* 12.10.

¹⁶⁵ Episoden adresseres også i *Ep* 3.40.

¹⁶⁶ Underdiakoner hadde få år tidligere blitt pålagt å leve i sølibat, noe Gregor egentlig syntes var for mye å forlange av den stillingen.

¹⁶⁷ *Ep* 4.34.

¹⁶⁸ *Ep* 9.205.

Dette brevet som omtaler frie menn og slaver, berører flere momenter som oppgaven allerede har vært inne på. Ut ifra at atferden til de involverte var skadelig, både i dette livet og ved den guddommelige dommen som skulle komme, skulle lekfolk kunne lide ved frihetsberøvelse og anger. Frihetsberøvelsen forutsatte at man ikke forbedret seg og vendte seg om ved overtalende oppmuntring. De stae lovbryterne skulle gjennom kroppslig pine under frihetsberøvelsen oppnå et fornuftig sinn, og deretter vende tilbake til samfunnet.

I et av Gregors første brev gis det et innblikk i at paven brydde seg om individene som utholdt midlertidig frihetsberøvelse. Gregor har tydeligvis fått rapporter om at lekmannen ikke ble godt nok tatt vare på i klosteret. Gregor instruerer derfor sin underdiakon Peter som var ledende geistlig for området Sicilia, til å skaffe den straffede et årlig stipend slik at han kunne bli forsørget.¹⁶⁹ Dette tyder på at oppholdet ikke ble ansett som permanent, ettersom salg av eiendom ikke kunne være med å sørge for utgiftene knyttet til oppholdet.

Der geistlige kunne se tilbake på en lang tradisjon med monastisk frihetsberøvelse, kunne ikke lekfolk gjøre det samme. Det første kirkemøte som forholder seg til monastisk frihetsberøvelse for lekfolk var det fjerde konsilet i Toledo i år 633. Frem til 600-tallet var den vanligste straffen i kirkeretten for lekfolk ekskommunikasjon.¹⁷⁰ Det er likevel ikke veldig oppsiktsvekkende at Gregor beskrev straffen monastisk frihetsberøvelse for lekfolk, ettersom Justinian i en begrenset grad innførte dette i den offentlige loven et halvt århundre før Gregor ble pave. Det som er mest oppsiktsvekkende med brevene er mangfoldet av type lovbrytere hvor Gregor peker på monastisk frihetsberøvelse som løsningen. Gregor ser definitivt for seg at straffen monastisk frihetsberøvelse i kloster skulle anvendes også for andre enn eliten av lekfolk. Dette var begrunnet i en endetidsforståelse der det var viktig å adressere urett på jorden, skape et best mulig samfunn ut fra Guds rettferdighet og sørge for en vei tilbake til samfunnet for sta lovbrytere.

Lekfolk er gruppen det er vanskeligst å stadfeste hvilke type lovbrudd de ble dømt for, ettersom seksuallovbrudd og grunnløs anke av utmålt straff er de eneste lovbruddene som kan identifiseres.¹⁷¹ Som hos de geistlige idømte ikke Gregor lekfolkene monastisk frihetsberøvelse automatisk for konkrete overtredelser. Hver sak og person var unik og måtte håndteres deretter

¹⁶⁹ *Ep* 1.18.

¹⁷⁰ Hillner 2011: 453.

¹⁷¹ *Ep* 3.40, 3.42 & 3.27.

med en pastoral tilnærming. Hillner har antydnet at lekfolk aldri var ment å forbli i klosteret permanent. Som hun påpeker har ingen av sakene som angår lekfolk spesifisert straffelengde, og som oppgaven også har argumentert for, hinter flere av brevene til en midlertidighet i ordlyden.¹⁷²

4.4 Konklusjon

Gregor den store var «den ufrivillige pave» som til tross for sine reservasjoner mot embetet, ble en av de mest innflytelsesrike pavene i sin samtid, med et fotavtrykk som fortsatt er godt synlig i dag. Ved å studere brevene fra Gregors tid som pave, har jeg forsøkt å skape et bilde av Gregors forhold til monastisk frihetsberøvelse som straff. Som øverste kirkelige domsmyndighet i et område med en svekket sivil myndighet, fikk Gregor et unikt herskeransvar. Med Justinians lovgivning som grunnlag for administrasjonen, kunne han bruke kirkelig kanon og egen teologi i møte med kriminelle. Dette skilte Gregor fra hans kollegaer lengre vest som opererte i større grad under nye kongedømmer, og i øst som var tydeligere underlagt den østromerske keiseren.

Justinian hadde en visjon om at keiserlig og kirkelig domsmyndighet skulle overlape hverandre og være en byggestein i hans suksessfulle kristne rike. Gregor så heller ingen motsetning mellom stat og kirke i møte med juridisk myndighet. Kirkelige og sekulære autoriteter stod ikke mot hverandre, men komplementerte og forsterket hverandre.¹⁷³ Jeg har argumentert for at Gregor både kjente og benyttet seg av Justinian sine lover da han refererte til og anbefalte straffer, men at det likevel var viktig for Gregor at kristne så vel som sivile herskere benyttet en pastoral tilnærming i møte med overtredelser som var begått av ulike individer. Han ønsket altså i liten grad fastsatte straffer på konkrete overtredelser som man ser mer av hos Justinian.

Jeg har videre vist at man i stor grad var avhengig av lovbrüterens forpliktelse til straffen for at den monastiske frihetsberøvelsen skulle gjennomføres på en god måte. Dette er en konklusjon jeg deler med Hillner. For å oppnå en vellykket gjennomføring, var valg av kloster viktig. Klosteret måtte være villig til å ta imot overtrederen og kapabel til å gjennomføre disiplinen. Gregor plasserte straffedømte i kloster han stolte på og hadde en viss innflytelse over, da hans

¹⁷² Hillner 2011: 447-448.

¹⁷³ For mer om Gregors syn på den religiøse staten, se Straw 2019: 365-369.

rivaliserende forhold til den sivile administrasjonen i Ravenna gjorde frihetsberøvelsen ekstra utfordrende.

Gregors bruk av monastisk frihetsberøvelse hadde forskjellige utgangspunkt og hensikt. Som jeg har vist fikk noen en mulighet til å tilslutte seg et kloster for en begrenset periode, sånn at vedkomne kunne reintegreres i samfunnet igjen. Trøblete lovbrøyttere på sin side ble påtvunget straffen slik at de kunne nøytraliseres. Hensikten kunne være å fjerne en kilde til konflikt, eller å fasilitere boten til de som hadde størst behov for pastoral omsorg.

Totalt sett kan det virke som om Gregor utvidet bruken av monastisk frihetsberøvelse som en straff for alle samfunnslag, mer enn det vi finner hos Justinian. Asketer, geistlige, lekfolk, elite og ikke-elite, alle var aktuelle for straffen i klosteret. Dette må sees i sammenheng med Gregors endetidsforståelse, der jorden i størst mulig grad burde reflektere Guds rettferdighet, et ansvar som ifølge Gregor lå på herskerne å gjøre noe med. Hans behov for en rettferdig verden gjorde frihetsberøvelsen til en mulig vei for gjenopprettelse både for offer og overtreder. Det kan ikke fastslås om monastisk frihetsberøvelse som straff kun var forbeholdt geistlige frem til slutten av 500-tallet, men Gregors brev viser iallfall at denne straffen ble anvendt på lekfolk fra dette tidspunktet.

5 Avslutning

5.1 Oppsummering

I denne oppgaven har jeg sett på fenomenet frihetsberøvelse som straff i senantikken. Lenge oppfattet man fengsel i førmoderne tid som et sted kun for midlertidig oppbevaring av de som enten ventet på straffeutmåling eller straffegjennomføring. I de siste årene har historikere nyansert dette bildet og pekt på frihetsberøvelse som en del av straffebildet allerede fra senantikken. Jeg har i oppgaven sett på senantikkenes institusjoner og praksiser for å undersøke frihetsberøvelsens plass i den senromerske verden.

I det første hovedkapittelet var det Justinian og hans lovgivning som var i fokus. Han ville at Det østromerske riket skulle ta ytterligere skritt mot å bli et kristent rike. Jeg argumenterte her for at innføringen av straffen monastisk frihetsberøvelse i den offentlige loven, nettopp var et slikt skritt. Dette gjorde keiseren mulig ved å integrere biskoper i større grad inn i den offentlige domstolen, samtidig som han integrerte en større del av det som hadde vært kirkens anliggende inn i den offentlige loven. Straffen skulle erstatte eksil og dødsstraff, og var først og fremst myntet på eliten, selv om det var enkelte lover som angikk alle geistlige. Det var Justinians omtanke for kirkens integritet og funksjon som var drivkraften bak de geistlige straffene.

Jeg har også argumentert for at Justinian ikke bare foreskrev frihetsberøvelse for geistlige, men også at han foreskrev straffen for lekfolk som brøt seksuallovgivningen. Dette kan sees i sammenheng med at ekteskapet, som for Justinian var en av bærebjelkene i hans visjon for riket. Jeg har vist hvordan midlertidig frihetsberøvelse i kloster ga muligheter for en gjenopprettelse av den sosiale ønsketilstanden, ekteskap og familie.

I det andre hovedkapitlet beskrev jeg den kirkelige diskursen frem til Justinian ble keiser på starten av 500-tallet. Jeg argumenterte for at kirkemøtene, klostervesenets fremvekst og botens rolle hos de kristne på denne tiden, var forutsetninger for at monastisk frihetsberøvelse kunne innføres i kirkelig lovgiving og deretter i offentlig lov. Kapitlet viser at kirken begynte å erstatte eksil med frihetsberøvelse i kloster, akkurat som Justinian senere gjorde i sin lovgivning. Klosterlivet, som i utgangspunktet hadde vært en grasrotbevegelse, ble bundet tettere på den etablerte kirke og myndighet gjennom lovgiving, noe som gjorde at straffegjennomføring i kloster ble en mulighet. Jeg har videre argumentert for at dette ble et

naturlig sted for straff, ettersom egnet administrasjon og fasiliteter allerede eksisterte. I tillegg bestod klostrene tradisjonelt av forbilledlige menn og kvinner som hadde inntatt en generell angrende og marginal tilstand for å komme nærmere Gud. Det hadde utviklet seg en botspraksis som etter hvert blomstret i klostrene og som ga et perfekt utgangspunkt for lovbrøyttere, hvis hensikt var å vende tilbake til samfunnet etter en tid med anger og bot.

I det siste hovedkapitlet fokuserte jeg på Gregor og hvordan han praktiserte frihetsberøvelse i kloster. Gregor, som på slutten av 500-tallet ble den første pave med bakgrunn fra klosterlivet, skapte en juridisk tilnærming som kombinerte den romerske jussen med fokus på individet og en pastoral forståelse. Gregor mente at mennesker var ulike og hadde behov for ulik behandling for å oppnå riktig resultat. Jeg har argumentert for at paven fikk en unik mulighet til å implementere sine ideer, da han som kirkens øverste leder også tok på seg det sivile lederskapet. Den viktigste hensikten med frihetsberøvelsen for Gregor, var at den skulle føre til en gjenopprettelse for lovbrøytteren samt en forsoning med felleskapet og offeret i saken. Det viktigste funnet mitt hos Gregor, er hvordan han utvidet bruken av frihetsberøvelse til å gjelde alle grupper i samfunnet på en mer bred basis. Dette ga en allmenn tilgang til frihetsberøvelse på et sted hvor man skulle bli et bedre menneske gjennom disiplin, overvåking, refleksjon og rytmer.

5.2 Konklusjon

Problemstillingen i oppgaven søkte grunnene for at straffen midlertidig frihetsberøvelse i kloster kunne finne sted og hva som var hensikten med straffen. Først vil jeg adressere betingelsene for problemstillingen, konseptet frihetsberøvelse som straff og midlertidigheten av straffen.

Frihetsberøvelse som straff var definitivt til stede allerede fra senantikken av, i form av fysisk avgrensning i et kloster. Straffen fant sted først gjennom kirkelig lovgivning og praksis, deretter inkorporert i offentlig lov ved Justinian, for lekfolk og geistlige. Brevene til Gregor vitner om at frihetsberøvelse i kloster var godt kjent for biskopene i regionen og en straff som ble anvendt utover det Justinian foreskrev i sin lov. Klosterstraffens funksjon ble sannsynligvis påvirket av klosterets mulighet til å holde en dømt overtreders fysisk avgrenset inne på klosterets eiendom. Moderne fengsler opererer med ulik sikkerhetsgrad, hvor fengsler med lavere sikkerhetsklarering som regel ikke har mulighet til å holde en straffedømt som ikke vil

samarbeide. Dette gjaldt sannsynligvis også mange av senantikkenes kloster som huset dømte overtreidere. En mildere straffegjennomføring fordrer da som nå en samarbeidende domfelt. Selv om straffen helt klart var tilstede i den senromerske verden, er det umulig å vite hvor stor faktor den faktisk var i straffesystemet. Det kan være at straffen kun hadde marginal betydning for lovovertreidere i den romerske verden i senantikken, men den betydningen er likevel viktig fra et historisk perspektiv.

Når det kommer til midlertidigheten av straffen, viser jeg at Justinian foreskrev konkrete straffer for konkrete overtredelser. Gregors brev viser derimot til få eksempler hvor konkret gjennomføringstid er satt før straffegjennomføringen starter. Det fremgår likevel at straffen som regel var ment midlertidig, benådning kunne følge en tilstrekkelig tid med oppriktig anger, uttrykt ved bot i klosteret. Oppholdets lengde kunne avgjøres av den lokale biskopen som var ansvarlig for straffegjennomføringen, men ved enkelte anledninger ser vi at også Gregor ga uttrykk for at det kun var han som skulle avgjøre tidspunktet for avslutningen av straffen. Hele grunntanken med kirkelige straffer var at de skulle være midlertidige i motsetning til offentlige straffer som var mer nedbrytende og permanente i sin natur. Hillner konkluderer sågar med at monastisk frihetsberøvelse fra biskopenes perspektiv var en måte å beskytte mot den offentlige straffen.¹⁷⁴

Så hvordan kunne denne straffen oppstå på dette tidspunktet? Gjennom oppgaven har jeg forsøkt å svare på hva som gjorde en slik midlertidig frihetsberøvelse mulig i senantikken. I utforskningen av de senantikke institusjonene som er beskrevet i oppgaven, har jeg vist at institusjonenes rolle har vært fundamentale for utviklingen av frihetsberøvelse som straff. Det østromerske riket hadde ingen infrastruktur som gjorde en slik straff i senantikken mulig. De sivile myndighetene var derfor helt avhengig av kirken og klostervesenet som vokste frem for å kunne implementere en slik straff i sine lover og sin straffepraksis. Klostervesenet ble tvunget under kirkelige myndigheter etter år 451, noe som bidro til større organisering av klostrene. Klosterlivets utgangspunkt var samtidig avgjørende for at straffen kunne implementeres: Et fellesskap bestående av mennesker som kontinuerlig gjorde bot, i en hverdag preget av bønn og faste, adskilt fra resten av samfunnet. En del av fasilitetene ble etter hvert også tilpasset det å sikre segregering, overvåkning og disiplinering av atferden. Fellesskapet besto av mennesker som frivillig hadde gått inn i en marginal livssituasjon som var tuftet på botens tanke, og

¹⁷⁴ Hillner 2015: 347.

innholdet i den frihetsberøvede straffen bestod dermed av anger og forsøk på å gjøre opp for seg ved botsutøvelse. På denne måten la straffen opp til at den domfelte kunne bli et bedre menneske ved å ta del i praksisene til disse hellige menneskene som var rollemodeller i samfunnet, samtidig som de kunne bli påvirket av å være sammen med dem hver dag.

Straffen ble også muliggjort av Justinian som ønsket at kristendommens verdier i større grad skulle representeres i maktutøvelsen, både som middel og mål. Dette ble forsterket på Gregors tid av at den kirkelige administrasjonen i Italia hadde en infrastruktur som ikke bare kunne gjennomføre monastisk frihetsberøvelse, men som i stor grad tok over den sivile administrasjonen i området, da omstendighetene krevde at noen tok større ansvar. Dette medførte at domsmyndigheten stort sett lå hos kirken og monastisk frihetsberøvelse ble en straff som i større grad ble tilgjengelig for alle innbyggerne.

Det er mange aspekter som belyser frihetsberøvelsens hensikt i senantikken. Justinian ønsket nok å fremstå som en god og barmhjertig kristen hersker ved å erstatte endelige straffer som henrettelse og eksil med mildere og mer midlertidige straffer. Samtidig hadde han et tydelig ønske om å beskytte og styrke den kirkelige og ekteskapelige institusjonen som han mente var viktige faktorer for suksessen til hans kristne rike. Hos Gregor ser vi en enda tydeligere implementering av å erstatte tradisjonelle romerske straffer med straffer av en mer kirkelig karakter. Gregor hadde både et evighetsperspektiv, men også en pastoral tilnærming som klassifiserte befolkningen i ulike typer mennesker som hadde bruk for ulik type hjelp, avhengig av karakter og type lovbrudd. Målet hans var gjenopprettelse som kom gjennom anger, i møtet mellom straff, forsoning og barmhjertighet. Gregor så etter praktiske løsninger som var tilfredsstillende for offer og som ikke førte til unødvendig skam for overtreder. Det ser ut som om Hillners konklusjon om at straffen hadde mange hensikter bekreftes i min gjennomgang. Jeg kan dermed ikke stadfeste den absolutte hensikten med straffen frihetsberøvelse, ettersom det var mange perspektiver og hensikter som lå bak å tvinge mennesker til et klosterliv avskjermet fra samfunnet. Forutenom de selvsagte åndelige målene som kom ved botgjørelsen i klosteret, hadde den også sosiale fordeler for samfunnet.¹⁷⁵

¹⁷⁵ Hillner 2015: 343-344.

5.3 Refleksjoner om fengsel i vår tid i lys av oppgaven

Jeg startet oppgaven med å stille spørsmålsteget ved Foucault og andre sin historiefortelling om fengselsstraff. Etter å ha undersøkt senantikken institusjoner, Justinians noveller og Gregors brev kan jeg slå fast at frihetsberøvelse som straff var tilstede i den romerske verden i senantikken. Da Justinian lovfestet frihetsberøvelse som straff for første gang i romersk lov på 500-tallet, var det altså mer en tusen år til det såkalte moderne fengselet oppstod. Begge straffer med et formål om å reformere overtrederen, gjennom frihetsberøvelse (segregering), gjennomsiktighet (overvåkning) og instruksjoner (disiplinering av atferden). Foucault så på klosteret som opphavet til organiseringen av tid, rom og aktivitet, men han argumenterte for at klosterets disiplin kun var for de som hadde tilsluttet seg det frivillig for egen vinning gjennom å avvise samfunnet.¹⁷⁶ Oppgaven viser imidlertid at fra 400-tallet av og inn i middelalderen ble hellige regulerte rom, i økende grad fylt med syndige mennesker som var der under tvang fra sivile og kirkelige ledere i vesten. Dette var en straff der rituell og synlig betydning ikke hadde hovedfokus, noe Foucault mente premoderne straffer hadde. Det var derimot en straff som la til rette for en omfattende sosial tilpasning. Selv om jeg ikke har sett direkte på potensielle sammenhenger mellom kildene til senantikken frihetsberøvelse i kloster og det moderne fengsel, er det fristende å tenke at det finnes sammenhenger her i form av innflytelse. Som jeg har pekt på i oppgaven, var Justinians lov svært innflytelsesrik i de nye rikene som etablerte seg i vesten helt frem til i dag. Jeg har også vist til hvilken innflytelse Gregors juridiske tilnærming har hatt på dagens juridiske prinsipper. Jeg er dermed enig med Hillner når hun skriver at vi må revurdere modellen om en progressiv, irreversibel utvikling i straffehistorien hvor skillet mellom «moderne» og «premoderne» har blitt fremstilt som massive blokker.¹⁷⁷

Som ansatt i den norske kriminalomsorg finner jeg det også interessant å se at kjernebegreper brukt i norsk straffegjennomføring kan relateres til oppgavens innhold. Straffens formål som rehabiliterende og avskrekkende er begge aspekter jeg kjenner igjen fra senantikken både som allmennpreventiv og individualpreventiv. I tillegg lyder flere av verdiene i stortingsmelding 37 (2008-2009) som kjent. To av disse er, «Prinsippet om å kunne gjøre seg ferdig med straffen» det at domfelte får en ny sjanse til å starte på nytt etter endt straffegjennomføring og «normalitetsprinsippet» det at straffegjennomføringen skal ligne tilværelsen i samfunnet, ved å

¹⁷⁶ Foucault 1999

¹⁷⁷ Hillner 2015: 349.

ta del i de samme rytmene.¹⁷⁸ Selv om jeg ut fra oppgaven ikke kan konkludere rundt senantikkenes innflytelse på straff i Norge i dag, er det altså definitivt lett å kjenne igjen mange elementer i vår straffegjennomføring som har blitt døpt til «verdens beste».¹⁷⁹

En tankevekkende observasjon til slutt er at asketisk inspirerte konsepter som klosterliv og retreater har fått plass i både svenske og norske fengsler de senere årene. Der frihetsberøvelse som straff begynte med avgrensning i klosterlivet, har nå klosterlivet flyttet inn i det moderne fengselet og fått en plass der. Gjennom retreater og kristne klosterprinsipper gjennomfører innsatte en del av straffen i stillhet, refleksjon og ytterligere segregering. Et frivillig eksil fra fengselshverdagen sammen med andre i samme situasjon som tar del i samme rytme.¹⁸⁰

¹⁷⁸ St. melding 37 verdigrunnlag som består av fem pilarer, «humanitet», «rettsikkerhet», «likebehandling», «normalitetsprinsippet», «prinsippet om at man har gjort opp for seg».

¹⁷⁹ «Verdens beste kriminalomsorg» er en frase som stadig vekk blir brukt av politikere, fagbevegelsen og kriminalomsorgen selv, for å karakterisere arven i den norske straffegjennomføringen.

¹⁸⁰ Fridhov 2018; Skartveit 2018.

6 Primærlitteratur

- Demacopoulos, G. E. (overs. & intro.). (2007). *St. Gregory the Great: The Book of Pastoral Rule*. New York: St. Vladimir's Seminary Press
- Eberle, L. (overs.) & Vogüé, A. (intro.). (1977). *The rule of the Master*. Kalamazoo, Mich: Cistercian Publications.
- Martyn, J. R. C. (overs.). (2004). *The Letters of Gregory the Great*. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.
- Miller, D. (overs.) & Sarris, P. (red., intro. & noter). (2018). *The novels of Justinian: A complete annotated English translation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nygård, M. (overs.) & Schumacher, J. (intro.). (2009). *St. Benedikt: Regel - Vita*. Otta: Efrem Forlag

7 Sekundærlitteratur

- Bagge, S. (2004). *Europa tar form: År 300 til 1350* (Vol. 2). Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.
- Bowes, K. (2011). Inventing Asctic Space: Houses, Monasteries and the "Archaeology of Monasticism". I H. Dey, & E. Fentress, *Western Monasticism Ante Litteram: The Space of Monastic Observance in Late Antiquity and the Early Middle Ages* (s. 315-351). Turnhout, Belgium: Brepols Publishers.
- Brooks Hedstrom, D., & Dey, H. (2020). The Archaeology of the Earliest Monasteries. I A. I. Beach, & I. Cochelin (Red.), *The Cambridge History of Medieval Monasticism in the Latin West* (s. 73-96). Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, P. (1971). *The World of Late Antiquity from Marcus Aurelius to Muhammad*. London: Thames and Hudson.
- Brown, P. (2003). *The Rise of Western Christendom, Triumph and Diversity, A.D. 200-1000, Second Edition*. Cornwall: Blackwell Publishing.
- Brown, P. (2015). *The Ransom of the Soul: Afterlife and Wealth in Early Western Christianity*. Cambridge, MA-London: Harvard University Press.
- de Jong, M. (2001). Monastic prisoners, or opting out? Political coercion and hounour in the Frankish kingdoms. I M. de Jong, & F. Theuws (Red.), *Topographies of Power in the Early Middle Ages* (s. 291-328). Leiden: Brill.
- Demacopoulos, G. E. (2015). *Gregory the Great: ascetic, pastor, and first man of Rome*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Dey, H. (2011). Bringing Chaos Out of Order: New Approaches to the Study of Early Western Monasticism. I H. Dey, & E. Fentress, *Western Monasticism Ante Litteram: The Space of Monastic Observance in Late Antiquity and the Early Middle Ages* (s. 19-40). Turnhout, Belgium: Brepols Publishers.

- Diem, A. (2019). Monastic Rules. I P. L. Reynolds (Red.), *Great Christian Jurists and Legal Collections in the First Millennium* (s. 214-236). Cambridge: Cambridge University Press.
- Diem, A., & Rapp, C. (2020). The Monastic Laboratory: Perspectives of Research in Late Antique and Early Medieval Monasticism. I A. I. Beach, & I. Cochelin (Red.), *The Cambridge History of Medieval Monasticism in the Latin West* (s. 19-39). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dossey, L. (2001). Judicial Violence and the Ecclesiastical Courts in Late Antique North Africa. I R. Mathisen (Red.), *Law, Society and Authority in Late Antique North Africa* (s. 98-114). Oxford University Press.
- Dunn, M. (2000). *The Emergence of Monasticism, From the Desert Fathers to the Early Middle Ages*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Elden, J. C. (2020, 10. juni) Strafferettsteorier. I *Store norske leksikon*. Hentet 8. august 2021 fra <https://snl.no/strafferettsteorier>
- Encyclopædia Britannica. (u.å.). *State*. I Britannica Academic. Hentet 8. august 2021 fra <https://academic-eb-com.proxy.via.mf.no/levels/collegiate/article/state/1296>
- Encyclopædia Britannica. (u.å.). *State building*. I Britannica Academic. Hentet 8. august 2021 fra <https://academic-eb-com.proxy.via.mf.no/levels/collegiate/article/state-building/601042>
- Encyclopædia Britannica. (u.å.). *Punishment*. Britannica Academic. Hentet 8. august 2021 fra <https://academic-eb-com.proxy.via.mf.no/levels/collegiate/article/punishment/389636>
- Evensen, A., Skjeggstad, T., Haugli, W. & Aukrust, M. (2019, 13. februar) Fængselsstraffens historie. I *Store norske leksikon*. Hentet 8. august 2021 fra https://snl.no/fengselsstraffens_historie
- Foucault, M. (1999). *Overvåkning og straff: det moderne fængsels historie*. Oslo: Gyldendal Akademiske.

- Fridhov, I. (2018). «Klosteret» i Halden Fengsel – noe for seg selv. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*(3), s. 254-267.
- Geltner, G. (2008). Detrusio, penal cloistering in the Middle Ages. *Revue Benedictine*, 118(1), s. 89-108.
- Geltner, G. (2008). *The Medieval Prison, A Social History*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Harper, K. (2017). *The Fate of Rome Climate, Disease, and the End of an Empire*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Harries, J. (2019). The Many Voices of Roman Law. I P. L. Reynolds (Red.), *Great Christian Jurists and Legal Collections in the First Millennium* (s. 53-72). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hillner, J. (2007). Monastic Imprisonment in Justinian's Novels. *Journal of Early Christian Studies* 15(2), s. 205-237.
- Hillner, J. (2011). Gregory the Great's "Prisons": Monastic Confinement in Early Byzantine Italy. *Journal of Early Christian Studies* 19(3), s. 433-471.
- Hillner, J. (2015). *Prison, Punishment and Penance in Late Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Humfress, C. (2005). Law and Legal Practice in the Age of Justinian. I M. Maas (Red.), *The Cambridge Companion to the Age of Justinian* (s. 161-184). Cambridge: Cambridge University Press.
- Humfress, C. (2011). Law and Custom under Rome. I A. Rio (Red.), *Law, Custom, and Justice in Late Antiquity and the Early Middle Ages* (s. 23-47). London: Hellenic Studies Institute.
- Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var: En innføring i historiefaget* (Vol. 2). Oslo: Universitetsforlaget.

- Mammel, K. (2014). Ancient Critics of Roman Spectacle and Sport. I P. Christesen, & D. Kyle (Red.), *A Companion to Sport and Spectacle in Greek and Roman Antiquity* (s. 603-616). Wiley-Blackwell.
- Markus, R. A. (1997). *Gregory the Great and his World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Martyn, J. R. (2004). *The Letters of Gregory the Great*. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies.
- Maas, M. (2005). Roman Questions, Byzantine Answers: Contours of the Age of Justinian. I M. Maas (Red.), *The Cambridge Companion to The Age of Justinian* (s. 3-27). New York: Cambridge University Press.
- Meens, R. (2019). The Practice and Literature of Penance. I P. L. Reynolds (Red.), *Great Christian Jurists and Legal Collections in the First Millennium* (s. 198-213). Cambridge: Cambridge University Press.
- Miller, D., & Sarris, P. (2018). *The novels of Justinian: A complete annotated English translation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Morris, N., & Rothman, D. J. (1995). *The Oxford history of the prison: The practice of punishment in western society*. New York: Oxford University Press.
- Rapp, C. (2000). The Elite Status of Bishops in Late Antiquity in Ecclesiastical, Spiritual, and Social Contexts. *Arethusa*. 33, s. 379-399.
- Rapp, C. (2008). Spiritual Guarantors At Penance, Baptism, And Ordination In The Late Antique East. I *A New History of Penance* (s. 121-148). Leiden: Brill.
- Reynolds, P. L. (2019). Normative Texts and Practices of the First Millennium. I P. L. Reynolds (Red.), *Great Christian Jurists and Legal Collections in the First Millennium* (s. 3-52). Cambridge: Cambridge University Press.

- Rousseau, P., & Diem, A. (2020). Monastic Rules (Fourth to Ninth Century). I A. I. Beach, & I. Cochelin (Red.), *The Cambridge History of Medieval Monasticism in the Latin West* (s. 162-194). Cambridge: Cambridge University Press.
- Skartveit, M. (2018). Retreat i fengsel – et sakrament som virker? *Norsk Tidsskrift for Misjonsvitenskap*(2-3), s. 80-89.
- Sterk, A. (2004). *Renouncing the World Yet Leading the Church: The Monk-Bishop in Late Antiquity*. Cambridge, MA-London: Harvard University Press.
- St. Meld. Nr. 37 (2007-2008) *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-37-2007-2008-/id527624/>
- Straw, C. (2019). Gregory the Great. I P. L. Reynolds (Red.), *Great Christian Jurists and Legal Collection in the First Millennium* (s. 353-380). Cambridge: Cambridge University Press.
- Tosh, J. (2015). *The Pursuit of History: Aims, methods and new directions in the study of history* (Vol. 6). New York: Routledge.
- Uhalde, K. (2007). *Expectations of Justice in the Age of Augustine*. Philadelphia: Univeristy of Pennsylvania Press.
- Washburn, D. (2007). *Banishment in the Later Roman Empire: The Rhetoric and Realities of a Disciplinary Institution*. (Doktorgradavhandling). Stanford University.
- Washburn, D. (2012). *Banishment in the Later Roman Empire 284-476 CE*. London: Routledge.